ЧЫЛА ЭЛЛАСЕ ПРОЛЕТАРИЙ-ВЛАК, УШНЫЗА!

МАРИЙ КОММУНА

1918 ий 1 октябрь годсек лектеш

КПСС Марий обкомын, МАССР Верховный Советын да Министр-влак Советын органышт

№ 41 (18423) | 1990 ий 17 февраль, шуматкече | Акше 3 ыр

СССР МИНИСТР-ВЛАК СОВЕТЫШ

113-шо №-ан Ленинский национально-территориальный избирательный округ деч РСФСР калык депутатыш кандидат-влакын

ЙОДМАШЫШТ

Ме, 113-шо №-ан Ленинский национально-территориальный избирательный округ деч РСФСР калык депутатыш кандидат-влак, Чебоксар ГЭС-ысе водохранилищым темыме кокымшо черетым шуктышаш ваштареш избиратель-влакын икоян улмыштым шотыш налын, 63 метр отметкеш вӱд уровеньым шогалташ да тиде уровеньым кӱзыктымашке виктаралтше строительно-монтажный да чыла моло пашам чараш кӱлмӧ нерген СССР Госпланын, СССР Госстройын да СССР Госкомприродын 1989 ий 11 сентябрьысе ойыштым тичмашын поддержатлымына нерген ойлена.

Тиде йодмашым ыштен, ме водохранилище зонышто лу тӱжем дене гектар ял озанлык кумдыкын вӱдыш логалмыж деч аралымым да кугу экологический энтекым шагалемдаш кӱлмым веле огыл шотыш налына. Ме тиде пашаште айдеме факторым, историй ден культурын памятникыштым аралымашым шотыш налаш путырак кӱлешлан шотлена.

Чебоксар ГЭС-ын водохранилищыштыже икымше черетшак ятыр лу тӱжем гектар сай мландым кучылтмаш гыч корангден, кугу кумдык чодырам пытарен, пӱртӱсын ик эн чапле лукшылан тӧрлаташ лийдыме энтекым конден. Российын кугешныме да ойго энгержым — Юлжым — колымаш мучашке пальнак лишемден, ятыр лу тӱжем еҥым шочмо кундемым, родо-тукымыштын шӱгарыштым кудалтен кайыктен, нунын курымла мучко погынышо культурыштын, традицийыштын вожыштым кӱрлын. Да шочмо кушмо суртым корангдымылан, пытарыме илемлан нимогай материальный компенсацият шочмо мланде гыч кайыше еҥ-влаклан ыштыме морально-психологический йомдарымашым сулен огеш керт.

Чебоксар ГЭС-ын водохранилищыштыже вӱд уровеньым ешарен нӧлталмаш пӱртӱслан у энгекым ышта, ятыр тӱжем еҥын илыш условийжым эшеат нелемда, нунын шӱмчонышт эмлаш лийдыме сусырым ышта, культурно-исторический памятник-влакым пытара.

Сандене ме Чебоксар ГЭС шотышто мучаш решенийын экономический пайдалыкшым негызлыме годым СССР Министр-влак Совет деч теве мом шотыш налаш йодына: чыла тидыже Поволжьеште илыше ятыр лу тӱжем еҥ-влакын пӱрымашышт дене, ончыкылык тукым-влаклан кугу Юлым арален кодышаш верч Российысе миллионло гражданын тыршыме кумылышт дене кылдалтын.

113-шо №-ан Ленинский национально-территориальный избирательный округ деч РСФСР калык депутатыш кандидат-влак:

В. БЕРГШТЕЙМ, Йошкар-Оласе «Интерьер» кооперативын председательже.

А. ВОЛКОВ, стратегический назначенийан ракетный войскан командующийжын икымше заместительже.

В. ГОЛУБЕВ, Марий государственный университетысе партком секретарь.

В. ЕМЕЛЬЯНОВ, агропромышленный комплексысе пашаеҥ-влак профсоюз Йошкар-Ола горкомын председательже.

В. ЕФИМОВ, Курык марий районысо Кузнецово кыдалаш школын директоржо.

А. КАРТАШОВ, Медведево ДРСУ-н начальникше.

В. КЕЛИШЕВ, Марий АССР внутренний паша министрын заместительже.

В. КОСТЯЕВ, Марий АССР-ын прокуроржо.

В. МИХАЙЛОВ, КПСС ЦК-н Национальный отношений отделжым вуйлатышын икымше заместительже.

А. ПОПОВ, Йошкар-Оласе йолчием фабрикын директоржо.

К. САНУКОВ, А. М. Горький лӱмеш Марий политехнический институтын историй ден политологий кафедрыжым вуйлатыше.

И. СИЗИНЦЕВ, Козьмодемьянскысе автотранспорт предприятий директорын заместительже.

Г. ЦЕЛИЩЕВ, пӧртым шолдыра панель дене чоҥышо объединенийысе 14-ше №-ан СМУ-н монтажник-влак бригадирже.

Шонен лукмо огыл

Калык депутат-влак Йошкар-Ола горсовет исполкомын кугу залыштыже идеологический активын научно-практический конференцийже эртаралтын. Тушто «Наций-влак кокласе отношенийым саемдыме проблема-влак» темым каҥашеныт.

Тиде йодыш дене докладым исторический наука доктор, профессор. А. М. Горький лӱмеш Марий политехнический институтын историй ден политологий кафедрыжым вуйлатыше К. Н. Сануков ден исторический наука доктор, КПСС ЦК-н Национальный отношений отделжым вуйлатышын заместительже В. А. Михайлов ыштеныт. Пренийыште философский наука кандидат, доцент, Марий госуниверситетын философий кафедрыжым вуйлатыше А. В. Краснов, «Марий ушем» демократический толкынын жаплан ыштыме комитетшын членже, «Марий коммуна» газетын собкоржо В. Г. Яналов да молат.

Конференцийыште КПСС ЦК-н Отделжын секторжым вуйлатыше В. А. Елчев лийын.

(Конференций нерген материалым 2-шо страницыште лудын кертыда).

Снимкыште: В. А. Елчев, К. Н. Сануков, В. А. Михайлов, А. В. Краснов.

И. Речкинын фотожо.

Йошкар-Ола

Пагален ӱжына

Йошкар Ырес обществын республиканский комитетше да М. И. Калинин лӱмеш культура ден техника дворец таче благотворительный концертым эртарат.

Концертыште культура дворецын «Чодыра сем» марий фольклор ансамбльже (вуйлатышыже Г. В. Русинов), калык муро хоржо (В. Н. Гавриленко), калык инструмент оркестрже (Н. П. Мантусов), «Веселушки» куштышо (И. П. Моторова) да «Планета» хореографический (И. Л. Фоминых) ансамбльже-влак шке мастарлыкышт дене калыкым куандараш тӱҥалыт.

Погымо окса шкет кодшо шоҥгыеҥ, тулык йоча, инвалид-влаклан полышым пуаш, шоҥгыеҥ ден инвалид-влакын интернат-пӧртыштын, йоча пӧрт ден интернат-школ-влакын материально-технический базыштым саемдаш кая.

Концерт М. И. Калинин лӱмеш культура да техника дворецыште 18 шагатыште тӱҥалеш. Билетым дворецын кассыштыже, тыгак Йошкар Ырес обществын республикысе да Йошкар-Оласе комитетлаштыже (Пушкин урем, 7-ше пӧрт да Я. Эшпай урем, 153-шо пӧрт) налаш лиеш. Телефон: 5-05-81 да 6-43-62.

СЕССИЙЫН ДНЕВНИКШЕ

СССР Верховный Советын кумшо сессийыштыже 15 февральыште палата-влакын пырля эртарыме заседанийышт собственность нерген законын проектшым лончылымо гыч тӱҥалын. Заседанийыште **А. И. Лукьянов** председательствоватлен.

Калык депутат ден шемер-влакын ты проект шотышто ойыштым ончаш манын, правительство лӱмын комиссийым ыштен ыле. Комиссийыш 10 тӱжем утла ой пурен. Нуным ончен лекме да иктешлыме, тидын негызеш законопроектым умбакыже тӧрлатыме. Чыла тидын нерген парламентын трибуныж гыч комиссий председатель, СССР Министр-влак Совет Председательын заместительже **Л. И. Абалкин** каласкален. Проект совет обществын негызшымак уэмдымашке виктаралтын, палемден докладчик. Темлыме закон почеш, мемнан элыште собственностьын тӱрлӧ формыжо лийшаш.

Тӧрлатыме да ешартышым пуртымо деч вара проект, мемнан шонымаште, ик тичмаш документыш савырнен, тушто чылажат шотыш налалтын, ойлен Л. И. Абалкин да тудым каҥашыме годым государственный ушакылым ончыкташ депутат-влакым ӱжын. Но туге шонымо ок кӱл, пуйто ты законопроектым пеҥгыдемдыме деч вара илыш вигак ваштaлтеш. Уке, у экономический отношенийым илышыш шыҥдараш икмыняр ий огыл, а икмыняр лу ий кӱлеш. Но пашам тачак тӱҥалман, палемден оратор.

Ушештарена: правительствын темлыме проектым икымше лудмаште каҥашыме деч вара тиде документ дене умбакыже икмыняр комитет ден комиссий пашам ыштеныт. Тыгодым тушто могай шонымаш шочын? Тидын нерген СССР Верховный Советын Законодательство, законность да правопорядке йодыш шотышто комитетшын председательжын заместительже **Ю. Х. Калмыков** ден СССР Верховный Советын Экономический реформа йодыш шотышто комиссийжын членже **А. Н. Бойко** каласкаленыт. Тӱҥ вариант деч посна, ойленыт нуно, икмыняр альтернативный, тыгак 39 авторский проектым ончен лекме. Темлыме проектыште могай пайдале ой лийын, тиде чылажат тӱҥ вариантым саемдыме да тӧрлатыме годым шотыш налалтын, каласеныт ойлышо-влак.

Пренийыште кумло депутат, тыште шотыштак **Л. И. Сухов, В. П. Носов, В. В. Севрюков, А. А. Коршунов, Р. А. Убайдуллаева, А. Н. Саунин А. Ф. Касьянов** да молат ойленыт.

Афган мланде гыч пытартыш совет салтакын кайымыжлан идалык темымлан кӧра СССР Верховный Советын Молодежь паша шотышто комитетшын председательже **В. И. Цыбух** 15 февральым шанымаш кечылан шотлен ужтараш темлен.

С. С. Алексеевым СССР Конституционный надзор комитет председательлан сайлымылан кӧра тудым Законодательство, законность да правопорядке йодыш шотышто комитетын председательже обязанность деч утарыме да олмешыже **Ю. Х. Калмыковым** сайлыме.

16 февральыште сессий умбакыже пашам ыштен.

(ТАСС).

Семинар лийын

КПСС обкомын Политпросвещений пӧртыштыжӧ республикысе промышленный предприятийлаште политический тунеммашым эртарыше пропагандист-влаклан кум кечаш семинар лийын. Семинарын участникше-влак ончылно социально-экономически вияҥме корно да озанлык расчетым шыҥдарыме нерген, еҥ коклаште кылым ыштымын психолого-педагогический ойыртемже, занятийым эртарыме активный йӧн нерген Йошкар-Оласе вуз-влакын ученыйышт, плановый орган пашаеҥ-влак выступатленыт. Тыгак «деловой модмашым» эртарыме, КПСС ЦК-н 1990 ий февральысе Пленумжын материаллажым тунемме шотышто рекомендацийым пуымо.

Пропагандист-влакын йодмышт почеш КПСС ЦК-н Национальный отношений отделжым вуйлатышын икымше заместительже, исторический наука доктор В. А. Михайлов, КПСС обкомын идеологический да социально-экономический отделлажым вуйлатыше-влак Е. А. Хлебников ден В. И. Комелин выступатленыт.

КПСС ЦК Пленумын материалжым каҥашена

УЭММЕ КОРНО КӰЛЕШ

ПАРТИЙ Центральный Комитетын кум кече шуйнышо Пленумыштыжо кугу мутланымаш лийын. Тудын материалже-влак газетлаште тӱрыснек савыкталтыныт. Шымлен лудшо еҥ вигак умылен кертын: мутланымаш тӱҥ шотышто партийым уэмдыме проблема йыр эртен. М. С. Горбачев КПСС ЦК Пленумышто иктешлен ойлымо мутыштыжо палемден: «...пеш кӱлешан проблеме-влакым перестройка корнышто, обществым уэмдыме да КПСС-ым уэмдыме корнышто решатлыман».

Тиде шонымашыжым тӱрлӧ еҥ тӱрлӧ семын умыла. Очыни. Поснак «КПСС-ым уэмдыме» нерген ой-каҥаш ...

МАРИЙ АССР ДЕН ЧУВАШИЙ: **КӦ ОНЧЫЛНО?**

Марий АССР ден Чуваш АССР-влакын 1990 ий январьыште пашам ыштыме итогышт (планым тынар про-...

ЯЛ ОЗАНЛЫК

Кодшо ийысе тыгаяк жап дене ...

Преподавательыште философский наукын ... вуйлатыше ... рий госуниверситетын философий кафедрыжым вуйлатыше А. В. Краснов, «Марий ушем» демократический толкынын жаплан ыштыме комитетшын членже, «Марий коммуна» газетын собкоржо В. Г. Яналов да молат.

Конференцийыште КПСС ЦК-н Отделжын секторжым вуйлатыше В. А. Елчев лийын.

(Конференций нерген материалым 2-шо страницыште лудын кертыда).

Снимкыште: В. А. Елчев, К. Н. Сануков, В. А. Михайлов, А. В. Краснов.

И. Речкинын фотожо.

... дворецыште 18 шагатыште тўҥалеш. Билетым дворецын кассыштыже, тыгак Йошкар Ырес общественый республикысе да Йошкар-Оласе комитетлаштыже (Пушкин урем, 7-ше пӧрт да Я. Эшпай урем, 153-шо пӧрт) налаш лиеш. Телефон: 5-05-81 да 6-43-62.

...кин да тудым каҥашыме годым государственный ушакылым ончыкташ депутат-влакым ўжын. Но туге шонымо ок кўл, пуйто ты законопроектым пеҥгыдемдыме деч вара илыш виган вашталтеш. Уке, у экономический отношенийым илышыш шыҥдараш икмыняр ий огыл, а икмыняр лу ий кўлеш. Но пашам тачак тўҥалман, палемден оратор.

Ушештарена: правительствын темлыме проектым икымше лудмаште каҥашыме деч вара тиде документ дене умбакыже икмыняр комитет

...то комитетшын председательже В. И. Цыбух 15 февральым шанымаш кечылан шотлен ушештараш темлен.

С. С. Алексеевым СССР Конституционный надзор комитет председательлан сайлымылан кӧра тудым Законодательство, законность да правопорядке йодыш шотышто комитетын председательже ... вашлиймаш ... ю. Х. Калмыковым сайлыме.

16 февральыште сессий умбакыже пашам ыштен.

(ТАСС).

...стникше-влак ончылно социально-экономический вийгме корно да озанлык расчетым шыҥдарыме нерген, еҥ коклаште кылым ыштымын психолого-педагогический ойыртемже, занятийым эртарыме активный йӧн нерген Йошкар-Оласе вуз-влакын ученыйышт, плановый орган пашаеҥ-влак выступатленыт. Тыгак «деловой модмашым» эртарыме, КПСС ЦК-н 1990 ий февральысе Пленумжын материаллажым тунемме шотышто рекомендацийым пуымо.

Пропагандист-влакын йодмышт почеш КПСС ЦК-н Национальный отношений отделжым вуйлатыше ... заместительже, исторический наука доктор В. А. Михайлов, КПСС обкомын идеологический да социально-экономический отделлажым вуйлатыше-влак Е. А. Хлебников ден В. И. Комелин выступатленыт.

УЭММЕ КОРНО КЎЛЕШ

ПАРТИЙ Центральный Комитетын кум иече шуйнышо Пленумыштыжо куту мутланымаш лийын. Тудын материалже-влак газетлаште тўрыснек савыкталтыныт. Шымлен лудшо еҥ виган умылен кертын: мутланымаш тўҥ шотышто партийым уэмдыме проблема йыр эртен. М. С. Горбачев КПСС ЦК Пленумышто иктешлен ойлымо мутыштыжо палемден: «...пеш кўлешан проблема-влакым перестройка корнышто, общественый уэмдыме да КПСС-ым уэмдыме корнышто решатлыман».

Тиде шонымашыжым тўрлӧ еҥ тўрлӧ семын умыла, очыни. Поснак «КПСС-ым уэмдыме» нерген ой-каҥаш южо еҥлан у семын йоҥгалтеш да партий радамым эрыктыме нерген умыла. Но чынжым гын, радамнам эрыктыме нерген мутат лийын огыл. Мыланна кызыт шке вуя партий гыч лекше-влак нерген, нунын илыш позицийышт нерген келгынрак шоналтыман. Мый гын молан тыге лийын манын шоналтем да шканем шке вашешташ тыршем.

Козьмодемьянский сплавной конторысо партийный организаций районыштына ик эн виян ыле. Но пытартыш жапыште тыштат дисциплина шолдырга. Тиде кечылаште гына тусо ныл коммунист шке партийный билетшым почта дене КПСС райкомыш колтен. Тыгай ӧрыктарыше сўретым ужаш лиеш икмыняр моло парторганизацийын пашаштыжат.

Мо дене огыт келше? Тўҥ шотышто икте: партийын перестройкым виянден кертшашыжлан ўшанышт йомын. Нуно, тенгечсе коммунист-влак, шке предприятийыштышт паша кузе каймым пўтынь элысе дене таҥастарат. Нуно тыгак манын: «Партийный билетан-влак коклаште бюрократ, шукырак солалташ тыршыше шуко. Мыланна пашаэ классын партийже, интеллигенций деч посна, кўлеш». Южыжын ӧпкежак тыгайыш конден. Адакшым первичный парторганизаций-влакын чулымлыкышт уке. Тидымат шотыш налде ок лий.

Южо предприятийыште парторганизаций кугужак огыл. Тидын годымак администраций партбюролан ок полшо. Тыге ӧпке шочеш. Лач тыгай ӧпке дене Курык марий МСО-со парторганизаций секретарь В. К. Катков тиде должность гыч кораҥдаш йодо. Тудым шуктыде кертын огынал.

Икманаш, партийный пашам куштылгын ончыман огыл. КПСС-ым уэмдаш тўҥалме пашаште кажне первичный парторганизаций шке вержым муышаш.

А. ДАВЫДОВ.
КПСС Курык марий райком пеленсе парткомиссий председатель.

Уке, она мондо!

Умаште февраль кыдалне Афганистан гыч пытартыш совет салтак пӧртылын. Тылеч вара тўжем дене ача-ава куштылгын шўлалтыш. Кӧлан куан лийын, а кӧлан — шинчавўд. Лучко тўжем еш ты сарым каргыш. Афган мландеш лач тынар совет салтакын ўмыржӧ кўрылтӧ. А кумло тўжем рвезе чолак лие.

Ончыгече кумда элна мучко афган мландеш кошо воин-интернационалист-влакым шарныме кече эртыш. Тудо Совет войскам Афганистан гыч лукмылан ик талук темме лўмеш лие.

Мемнан республикыштат вуйым пыштыше воин-афганец-влакым шарныме кечын Йошкар-Оласе Туруново шўгарлаш тышан тойымо салтак-влакын ача-авашт, лишыл йолташышт, воин - интернационалист-влакын оласе советыштын, Мирым аралыме республикысе комитетын членышт, комсомолец да культура пашаеҥ-влак миеныт. Нуно воин-афганец-влакын шўгарыштым эрыктеныт, траурный пеледыш аршашым пыштеныт, сортам чўктеныт.

Тыгай сорта республика мучко кудло куд шўгарыште йўлен, кўлдымӧ сар нерген эше ик гана ушештарен.

А. КУПРИЯНОВ.

Марий Турек

Премий — телевизор

Киров лўмеш совхозын шӧр цехыштыже кодшо ийыште кажне ушкал деч кокла лўштыш ончычсо деч куд шўдӧ утла килограммлан кугемын.

Совхозышто кормалык культурым ончен кушташ лўмын арендный коллективым чумырымо. Тудым Петр Иванович Александровлан вуйлаташ ўшаныме. Арендатор-влак ўмаште совхозын администрацийже дене ыштыме договорышто палемдымым иктат пелылан эртарен шуктеныт. Центнер корман шке акше ик тенгеат латшым ырыш шуын. Кажне пашаеҥлан шотлымаште 27 тўжем теҥге парышым налме. Тидыже — Марий Турек районышто ик эн сай результат.

Арендатор-влакын коллективыштлан «Мланде пашам чаплын шуктышо коллектив» лўмым пуымо, тудым АПО правлений ден агропромышленный комплексысе пашаеҥ-влак профсоюз райкомын Почетный грамотыш дене палемдыме да премий шотеш телевизорым кучыктымо.

А. ФЕДОРОВ.

У Торъял

Калык йодеш, темла

«Колос» кинотеатрыште районысо вуйлатыше-влак поселкысо калык дене вашлийыныт.

Тыгай вашлиймаш первый гана кодшо шыжым эртен. Тунам шемер-влак обслуживатлыше тўрлӧ учреждений ден организацийын пашаштышт вашлиялтше ситыдымашым тўжваке луктыныт, южо вуйлатышын тӧра койышыжым шылтален ойленыт ыле. Тылеч вара могай вашталтыш лийын?

Тидым пален налаш вашлиймашке толыныт. Тўҥалтышлан райсовет исполком председатель Е. Н. Чучалин ден партий райкомын первый секретарьже Е. В. Васильев калык озанлыкын тений январьысе пашажым иктешленыт, кодшо вашлиймаште пуымо ой-каҥаш почеш ыштыме мера нерген каласкаленыт. Вара калык район вуйлатыше-влаклан шуко йодышым пуэн.

Тушто ик шонымаш раш шижалтын: калыкын йодмыжым шуктымаште икмыняр вашталтыш шижалтеш гынат, тӧрсырым тўрыс пытарен кертме огыл. Амалже — шуко вере тачат тошто койыш деч ойырлаш огыт вашке. Сандене партий райком ден райсовет исполкомыш шуко вуйшиймаш пура.

Вашлиймаште тыгак поселкым тўзатыме, молодежьын канышыжым организоватлыме, илыме верым чын шеледыме, торгайыше да коммунальный службын пашаштым саемдыме да моло нерген чон почын мутланеныт. Тыгай ойым ыштеныт: вашлиймашым чўчкыдынрак эртараш.

А. ЯШМЕТОВ.

Килемар

Кишым погат

Районышто кишым погышо-влак шукынжак огытыл. Ты пашам лач Дубовский лестничествын чодыра пашаеҥже-влак веле шуктат.

Мастер В. Толстовын вуйлатымыж почеш ўмаште 97 тонн олмеш шўдӧ латик тонн кишым химический промышленностьлан колтеныт. Кызыт киш погышо-влак у сезонлан ямдылалтыт.

Л. ГРАДИНАР.

МАРИЙ АССР ДЕН ЧУВАШИЙ: КӦ ОНЧЫЛНО?

Марий АССР ден Чуваш АССР-влакын 1990 ий январьыште пашам ыштыме итогышт (планым тынар процентлан темыме):

	Марий АССР	Чуваш АССР
ПРОМЫШЛЕННОСТЬ		
Договорный обязательствым шуктымо	99,7	98,6
Продукцийын (пашан, услугын) кугытшо (кодшо ийысе тыгаяк жап дене таҥастарымаште процент дене)	104,4	102,5
Калык кучылтмо сатум лукмо	104,2	104,1
Калык кучылтмо сатум лукмо (кодшо ийысе тыгаяк жап дене таҥастарымаште процент дене)	112,2	113,3
КАПИТАЛЬНЫЙ СТРОИТЕЛЬСТВО		
(государственный централизованный капвложений)		
Талукаш лимит дене таҥастарымаште капитальный вложенийын кугытшо	5	4
Кодшо ийысе тыгаяк жап дене таҥастарымаште процент дене	94	69
Талукаш лимит дене таҥастарымаште строительно-монтажный пашан кугытшо	6	5
Кодшо ийысе тыгаяк жап дене таҥастарымаште процент дене	100,5	69
Талукаш план дене таҥастарымаште тынар илыме верым пашаш колтымо	2	0,3
Кодшо ийысе тыгаяк жап дене таҥастарымаште процент дене	5 пачаш шукырак	38
ЯЛ ОЗАНЛЫК		
Кодшо ийысе тыгаяк жап дене таҥастарымаште колхоз ден совхозлаште вольык продуктым налме (процент дене)		
Шыл	97	90
Шӧр	104	110
Муно	91	90
Кажне ушкал деч тынар килограмм шӧрым лўштымӧ	253	241
Кажне чыве деч тынар муным налме	20	20
Курал-ўдымӧ кажне 100 гектар мландылан шотлымаште вольык продуктым налме (муным — пырчан культурым ўдымӧ кажне 100 гектар мландылан шотлымаште)		
Шыл, центнер	12	12
Шӧр, центнер	28	28
Муно, тўжем штук	5,4	5,7
ТОРГОВЛЯ		
Чумыр товарооборот планым темыме (алкоголян напиткым ужалымат тышкак пура)	106,2	104,3
Кодшо ийысе тыгаяк жап дене таҥастарымаште алкоголян напиткым ужалыме (процент дене)	100,1	113,2
Общественный питанийыште товарооборот планым темыме (алкоголян напиткым ужалымат тышкак пура)	102,4	105,2
Общественный питаний предприятийлаште кодшо ийысе тыгаяк жап дене таҥастарымаште алкоголян напиткым ужалыме (процент дене)	110	138,3
КАЛЫКЛАН ТУЛЫМАН УСЛУГЫМ ПУЫМО		
Тўлыман услугым пуымо кугыт	103,9	100,3
Кодшо ийысе тыгаяк жап дене таҥастарымаште процент дене	105,6	107,6

Кўкшын аклыме

Государственный дисциплиным да законностьым пеҥгыдемдымаште заслугылан Марий АССР Верховный Совет Президиумын 1990 ий 15 февральысе Указше дене Марий АССР-ын тўҥ государственный арбитрже Юрий Яковлевич **Мурзаевлан «Марий АССР-ын заслуженный юристше»** почетный лўмым пуымо.

* * *

Молодежь коклаште военно-патриотический воспитаний шотышто шуко ий тыршымылан Марий АССР Верховный Совет Президиумын 1990 ий 15 февральысе Указше почеш Марий АССР-ысе военный комиссариатын отделжын начальникше Олег Андреевич **Шипелевым** Марий АССР Верховный Совет Президиумын Почетный грамотыж дене наградитлыме.

Калык депутат-влак Йошкар-Ола горсовет исполком увертара

АЗЕРБАЙДЖАН гыч ятыр беженецым ўжмӧ да нунылан пачерым пуымо нерген олаште манеш-манеш шарлымылан кӧра (тидлан «Молодой коммунист» газет 14 февральысе номерыштыже шке публикацийже дене полшен) калык депутат-влак городской Совет исполком теве мом увертара.

Горсовет исполком Баку гыч беженец-влакым ўжын огыл. Тидын нерген Центральный телевиденийыш информацийым пуэн огыл. Пачерым нигӧлан сӧрымӧ да ойырымо огыл.

Январь мучаш гыч 15 февраль марте Йошкар-Олашке 19 еш толын, тидын шотыштак военнослужащий-влакын латик ешышт, чылаже Баку ола гыч 46 еҥ. Нунын коклаште 21 руш, 13 марий, 7 татарин, 4 армянин, 1 украинец улыт. Толшо-влакын родо-тукымышт Йошкар-Олаште улыт але нуно ондак тыште иленыт.

«Наций-влак коклаште отношенийын пудешмылан кӧра Азербайджанский ССР-ым коден кайыше граждан-влаклан полышым вараш кодде пуымо шотышто мера нерген» СССР Министр-влак Советын 1990 ий 17 январьысе 56-шо №-ан пунчалже дене келшышын, нине граждан-влаклан единовременный пособийым пуымо, чот кўлешан сатум налмаште полшымо. Кандаш ешым «Советский» гостиницеш вераҥдыме, ик еҥ полупроводник прибор заводысо «Парус» санаторий-профилакторийыште ила, моло еш шке родо-тукымжо дене ила. Бакушто обстановка тӧрлана да еҥ-влак шке илыме верышкышт пӧртылыт манын, ме ўшанена.

«Молодой коммунист» газет редакцийын позицийже мемнам ӧрыктара: тудо, Душанбе олаште лийше ситуацийым пален, тергыдыме материалым савыктен, тидыже оласе калык коклаште тургыжланымашым луктын.

КАЛЫК ДЕПУТАТ-ВЛАК ЙОШКАР-ОЛА ГОРОДСКОЙ СОВЕТ ИСПОЛКОМ.

1990 ий 4 март—сайлыме кече

— КАЛЫК депутат лияш —пеш кугу ўшан. Властьын органлышкыже сайлалтмеке, избирательын шинча ончыч кораҥмым чарнет. А кызыт тудо поснак «кычалтылше», — Г. С. Афанасьев, «Марагрострой» Шернур ПМК-се профком председатель, ойжым тўҥале. Тудо 138-ше №-ан Юбилейный избирательный округ деч калык депутатыш кандидат-влак кокла гыч иктыже. А профсоюз паша дене латкок ий кылдалтын, калыкым могай йодыш тургыжландара, мо верч шўмжӧ корштa — чон пелен кучаш тунем шуын. Тыглай автокрановщиклан ыштымыж годымат производствышто тыршыше-влак коклаште «пӧрдын», ура кумылан улмыжым ончыктен.

— Мемнам кампаний тўҥалме кыдалне облсовпрофышто погышт да сайлымаш деч ончычсо программым кузе ямдылаш кўлмӧ нерген инструкций дене палдарышт. Кузе тидым умылаш? Кызыт, чыла вере инициативым ончыктымо, шке шонымым ӧрмалгыде почын пуымо пагытыште, инструкций деч пайдажым кутун налын кертына мо?

Марий АССР-ысе профсоюз-влакын платформыштым шымлен лекмеке, ик ой ӧрыктарыш. Тушто вольык ончышо ден механизатор-влаклан пенсийыш лекме ийготым вич ийлан иземдаш темлыме. А ялысе строитель але перерабатывалтыше промышленностьышто тыршыше-влак? Мо, нуно куштылгырак условийыште ыштат? Объект-влак райцентрыште веле огыл, тўрлӧ озанлыкыште чоҥалтыт. Кодшо ийын коло куд оралтым сдатленна. Шернурышто кум шўдӧ кумло верлан йоча комбинат, «Дружба» колхозышто паренге хранилище, моло вере ятыр пӧрт — чылажым ончыктен от шукто. Кодшо кечылаште комиссий связь районный узеллан почта ден телеграф, телефон зданийым приниматлыш. «Нива» совхозышто школ, Казанский селаште ветеран-влаклан пӧрт. Шернурышто профтехучилищылан пӧрт (ўлныжӧ магазин лиеш) да моло объект — таче шуктен толмо пашана. Кок коллектив арендный подрядыш куснен — Вячеслав Черныхын да Михаил Зенцовын вуйлатыме бригадышт.

Ынде йодына: строитель-на-влак талук мучко леведыш йымалне шогылтыт мо? Уке, нуным йўрат почка, лум тўтанат витара, шокшо кечыжат пўжалтара, пурак кочкеш. Полиартрит, радикулит, моло чер — мо гына йол йымалне огеш кошт. Конешне, животновод ден механизатор-влак ласка илыш дене ракатланат манын каласаш ом тошт. Но платформышто иктым весе деч ойыркалыме койыш ок сӧрастаре.

Мо тиде — кандидатын вийдымылыкше але шке йырангым утларак саскандаш тӧчымыжӧ? Айста тамгам пижыктен пуаш огына вашке. Коллективыште калык тазалыкым пеҥгыдемдышашлан шагал огыл ышталтеш. Ий еда строитель-влаклан санаторий-профилакторийлаште эмлалташ, калыкме [illegible] отпускым эрта[illegible] путевка ойыралтеш [illegible]

— Геннадий Сергеевич, округысо избиратель-влакын наказышт нерген мутым луктына гын?

— А чылажат икте-весе дене кылдалтын. Избиратель-влак утларакше микрорайон, тудын воктене верланыше уремла гыч улыт. Конешне, условийлан саемдыме шотышто шагал огыл ышталтын. Монча, быт пӧрт, котельный, школ, кевыт-влак кумылым нӧлтат. Но йодмаш ий еда ешаралтеш. Налаш теве сарайым. Йӧнан пачерлаште илыше-влак тушто вольыкым, сурт кайыкым кучат. Ўмаште шкалан-на коло кок тыгай нэлрак оралтым сдатлыме. Тений коло кандаш ыштен пуышаш улына. Кажне кугурак предприятий, организаций коло сарай гыч чоҥа гынат, кочкыш сатум ямдылыме пашам шке саемден кертына. Адакше экологий проблема мыняр-гынат катыкемеш, пожар лўдыкшӧ иземеш.

почмо. Йошкар-Оласе «Труженица» фабрикын филиалже маналтеш. Ышташ яваршыште тўҥалын. Бригадир Любовь Соколован вуйлатымыж почеш тыште уло чон дене пашам ыштат. Калык ончычак тидлан тунем шушаш, а кудыжо ученица семын «шинчылтеш», а вара разрядым налеш. Калык талук мучко гаяк станок воктене тырша. Пасу, олык тургым годым гына озанлык пашаш лекташ йодын кертыт. Фабрикын дирекцийже дене тыгак кутырен келшыме.

Илышын вашталтышыжым ончыктыш кандидат эше «Марисолинский» совхозышт нангайыш. Тысе ургымо цех ўмаште латик тўжем теҥгеаш продукцийым пуэн. Ужга, упш, куртка, телогрейка — теве ассортиментше.

— Заказым Татарий гыч ыштен пуэна, — ойла цех вуйлатыше Людмила Дудина. — Сырье гына лийже — лий Алексеевичлан адак лишыл да азапландарыше. Пример шотеш уэш Марисола велжым конда. Кызыт тыште ик-куд ияш кок шўдӧ ныле икшыве уло. Йоча сад уло, тений у школ омсажым почшаш. Тиде радамыштак ургымо цехым, тўрлӧ соцкультбыт учреждений ушена. Пытартыш жапыште район мучко ялыште лу тўжем наре квадратный метр илыме вер гыч 1230 квадратный метржым Марисола кундемыште сдатлыме. Вес ийын леведыш йымаке коло утла пӧрт шогалаш. Чоҥыштыт — совхоз дирекций ден сельсовет. «Ведомство-влакын икте-весе деч ойырлен шогымо позицийышт гыч тиде пашам ончаш гын, ончыко кугунжак от тошкал», — А. А. Максимов шонымашыжым радамлен налеш.

А мўндыр «Эшполдинский» совхозыштак качевлак ўдыр-шамыч деч кок пачаш

1990 ий 4 март—сайлыме кече

кымшо черетше, санэпидстанций, Казанский селаште участковый больница, фельдшерский пункт-влак, медик-влаклан илыме пӧрт чоҥалтыт; медицинский у оборудований, чыла тўрлӧ ӧм ситышын лийышт; здравоохранений финансироватлымаште у йӧныш куснаш; тазалык верч медицина пашаеҥ-влак веле огыл, тыгак кажне айдеме вуйын шогыжо... Проблема-влакым решатлаш йӧн уке огыл. Но полышым кўшыл ведомство ден орган-влакат пуэн шогышаш улыт. Тидыже поснак Шернурышто очистной сооруженийым проектлан кельыштарымаште, тыгак у объектлам Казанскийыште, Кукнурышто, Аптулятыште чоҥымаште кўлеш. Промышленный объектлам ыштыме деч ончыч экологический экспертиза эртаралтшаш. Тыштеже шке ойжым калыкат темлышаш. А молан райцентрысе «шанхай» манме урем-дене кылдем. Нимолан шылташ; тидыже йомаш тўҥалше. Мемнан дене тыге ынже лий манын, тўрлӧ йӧным кучылташ тыршена. Ночам сылнылыклан кузе кумыландаш? Шотым муына: музыкальный классым почына. Мутлан, вич ий ончыч почылтмо оркестрыш кокымшо-шымше класслаште тунемше-влак кошташ. Хорышто — витле еҥ. Койсола культура пӧрт дене кылна пеҥгыде. Оркестр районышто ик эн сайлан шотлалтеш. Кодшо смотрышто райцентрысе музыкальный школ деч вара кокымшо верым налынна. Мондыман огыл стрелковый тирым, картингист-влак секцийым. Йоча-влак тыгак вольыкым ончаш тунемыт.

Чыла тидым молан ойлем? Самырык-влаклан тўрлӧ семын виянгашышт йӧным ыштет гын, нуно тунемаш утларак кумылан лийыт. А шке программыштем ик тўҥ верым шочмо йылмылан, историйлан изинек шўмандыме йодышлан ойыренам. Шке калык деч торлышо-влак элын патриотшат лийын огыт керт. Тиде — мыйын пеҥгыде ўшанымашем. Конешне, колхоз дене кылым эшеат пеҥгыдемдыман. Выпускникна-влак кокла гыч шукышт «Чевер ўжара» колхозыштак пашам ышташ кодыт. Шукынжо ончыл производственник улыт. Педагог-влак ешыштынат школнам тунем пытарыше шагал огыл специалистым ужына.

Депутатлан сайлалтам гын, программем илышыш пуртышашлан эн ончыч нунылан эҥерташ тўҥалам. Ешарен кертам: тений столовыйым почынна. Пеш йӧнан, кумда да волгыдо. Полшышо «Марийскмелиораций» объединенийысе Шернур мехколонна, колхозна лийыныт. Икманаш, йоча-влак чыла шотышт виянгше кушкышт, пашам йӧратышт да икте-весым пагалыме кумыл дене волгалт илышт — теве шулдыран шонымашем, — Борис Аркадьевичын каласкалымыжым вашталтыде гаяк ончыктышым.

Вич округ деч латкуд кандидат. Молышт кӧ улыт? Шернур «Агрокоопземпромын» токарьже Александр Юрьевич **Губин**, роно вуйлатыше Светлана Михайловна **Смоленцева**, «Агроснабын» директоржо Валерий Васильевич **Куракин**, Марий АССР Верховный Совет Президиум Председатель Виталий Иосифович **Романов**, «Марийскагропромснаб» объединений председательын заместительже Даиль Габдуллович **Шагиахметов**, «Коммунар» колхозысо сӧсна комплекс начальник Василий Иванович **Васеев**, «Марийскагропромснаб» объединенийын председательже Владимир Николаевич **Пряхин**, «Нива» совхоз директор Николай Александрович **Трапезников**, механизаций да электрификаций шотышто Шернур кооперативын водительже Александр Иванович **Пирогов**. Нунын коклаште утларакше коммунист-влакым вашлийына. Улыт комсомолец, беспартийный-влак. Избиратель-влак кажнышкын [illegible]

МАРИЙ АССР ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТЫШ КӦМ САЙЛЕНА

Шернур районышто

Пўртўс аралыме йодышым налаш гын, Геннадий Сергеевичым Сердыж эҥерын пўрымашыже тургыжландара. Эн лишыл жапыштак эрыкташ огыл гын, вўд олмышто купым ужын кошт мо шучкылык шинча ончылнак.

А Сеҥымашын XX идалыкше лўмеш парк? «Тудым почмо деч вара ик пушеҥгымат шот дене шындыме огыл манаш лиеш. Кушкын шогалшыжым тодыштыт веле, осал койышан-влак, поснак молодежь, моло шакше пашам ыштылыт. Икманаш, тўшка вий дене сай вашталтыш верч кыртмен пижман. Сайлалтам гын, тышке уло куатем да моштымашем пыштем», — ойла кандидат.

Совет-влакын виймышт йодышым шке семын решатлен кертше лийже, пашан да сарын ветеранышт верч тыршаш, нуным общественно-пайдале пашалан кумылангден шогаш, молодежьын яра жапшым шот дене эртарышашлан ончычсо котельный олмышто спортзалым писынрак сдатлаш, шушаш вичияшыштак типовой проект почеш пионер пӧртым чоҥен шукташ, «Илыме вер — 2000» программа кагазеш сўретлалт ынже код манын, кооперативный да индивидуальный строительстволан палынак мелын савырнаш, микрорайонышто теплосетьым ик оза кидыш пуаш (кызыт тидлан иктат мутым огеш кучо)... Нине да моло йодыш калыкын илышыж дене ойыраш лийдымын кылдалтын. Теве молан кандидат программыштыже мланде деч кўшкӧ нӧлталтмашыже уке.

Райисполком председатель **А. А. Максимов** фантастичасынан сӧрымым тыгак ок пагале. Южо пашаеҥ, баллотироватлалташ кӧнымеке, предприятий ден организацийлан трактор але автомашина двигательым, шолдыра строй-[illegible]

яра шинчаш огына тўҥал. А у пашалан шукынжо Йошкар-Олаште, ужга фабрикыште тунемыныт. Машина-злакым совхоз дирекций налын пуэн. Нуным Купсола гыч Анатолий Емельянов «шымата», кўлеш — олмыктен пуа. Шкежак урга.

А. А. Максимов — 139-ше №-ан Казанский избирательный округ деч кандидат. Пўтынь илышыже манме гаяк шочмо кундем дене кылдалтын. Ял озанлык вузын студентше, латик ий «Марийсолинский» совхоз директор, а таче — райисполком председатель.

Депутат-влак илышлан кўлшӧ закон-влакым ямдылымаште да приниматлымаште чолгалыкым, пўсӧ уш-акылым, волгыдо шўм-чоным ончыктышаш улыт. Нине закон пашам калыклан ыштат гын, тўрлӧ пудыранымаш, умылыдымаш-влак толкыналтмым чарнат. Кунам парламент корпус келге шинчымашан, тунам перестройка сельсовет, райсовет кўкшытыштат виййм писын налеш да калык коклаште ўшаным пеҥгыдемда. Теве программа гыч ик тўҥ ужаш.

Чынак, кабинетыште шинчен, илышым кагаз гоч шымлен, айдемын шўмыш корным муаш куштылго огыл. Избиратель-влак официальный шот дене вашлиймаштат ты шулдырым пешыжак от лывырте. Изирак активше дене райсовет исполком председатель Эшполдиныш миенат, эше ик гана ушыш сайын пыштен: калык дене шинчаваш мутланет — уым утыр-утыр пален налат. Верлаште илыме пӧртым шукырак чоҥынешт, сандене стройматериал нерген йодыштыт: кушто муаш, ак могай, транспорт дене кӧ полша?

— Умылтарышна. Чыланат нӧлталтше кумылан кодыч. Да тыгодым эше илышын моло шӧрынжӧ мондалт [illegible]

шукырак улыт. Подсобный промысел виянгже, соцкультбыт объект-влак ешаралтышт да, конешне, экономика пеҥгыдемже — тидат программыж гыч. Такше «Кукнурский» совхоз деч ойырлышо у озанлыкыште вашталтыш куандарыше. Ондак тиде кундем гыч ятыр еҥ-влак ӧрдыжкӧ лупшалтыныт гын, ынде мӧҥгеш пӧртылшӧ-влак ешаралт толыт. Райцентр гыч рўдӧ илем марте асфальт корно шуйналт возын. У пӧрт-влак чоҥалтыт. Библиотека, клуб — тидат калыклан куаным конда. Аҥанур ялыште учебно-культурно - спортивный центр лийшаш. Проектшылан заявкым ямдылат. Икманаш, районым вуйлатыше-влакын калык деке отношенийым тўҥ гычак вашталтымылан кӧра районын тиде лукыштыжо илыш у шўлышым налын. А тидлан калык сай пашаж дене вашешташ эре ямде.

Моло кандидат семынак, Анатолий Алексеевичлан самырык тукымым воспитатлыме паша ик эн кўлешанлан шотлалтеш. Тыште, ойла тудо, тўҥ ўшанже — еш. ФРГ-ште Ульяновмыт ешым ты шотышто эталон семын ончат, а ме шкенан элыште тыгай иктешлымашке алят шуын огынал. А йоча сад, школ эстетикылан, этикылан, физический шуаралтмылан корным тичмашын ончыктышаш улыт. Да эше калык йўлам, традицийлам кумдан кучылтде ок лий. Сита нуным ончычсо семын тошто косалан, «Шўйын шушо» капитализмын косажлан шотлымына.

Моло район семынак, Шернур велне здравоохранений йол ўмбаке але пеҥгыдын шогал шуктен огыл. Райбольницын тўҥ врачше **А. А. Токтаулов**, 137-ше №-ан Шернур избирательный округ деч кан[illegible]

ласе вўд ик система дене толмашыже уке?

Тиде округ дечак кандидат, врач-гинеколог **Л. М. Токтаулован** программыжат илыш гыч лектын шогышо. А РОВД начальник **В. И. Осипов** ойла:

— Мемнан гоч ий еда кок тўжем наре еҥ эрта. Нарушений тўрлӧ. Преступленият уло. А молан тидын вашталтеш ме гына, правоохранительный пашаеҥ-влак, кучедалшаш улына? Конешне, долгна. Но тыгодымак общественный организаций-влак чылаж годым огыл чулымлыкым ончыктат, южгунамже кўлешланат огыт шотло. Сайлымаш деч ончычсо программым мый программылан ом шотло. Тудо кандидатын позицийже веле. Программым калык дене пырля ямдылыман — куаным да пиалым кондышо лийже.

Оҥай шонымашым тиде округ дечак кандидат, «Коммунар» колхозын юрисконсультшо **И. А. Иванов** каласыш:

— Молан мый баллотироватлалташ келшенам? Вашештем: республикын да тушто илыше-влакын пўрымашышт ласка чонан кодаш амалым ок пу. Весе: юрист-депутат-влак деч посна парламентыште закон-влакым ямдылаш ок лий. Нунын участвоватлымышт дене гына правовой государствылан ўшанле негызым пыштен кертына. Мый физкультура ден спортлан шўман улам. А тазалык верч калык шкеже тургыжланышаш. Школлам тунем пытарыше-влак кокла гыч пелыже хронический чер дене орлана, а эл мучко эмганыме дене талукышто шымлу миллиард теҥге пайдам налмашна уке. Шернурышто физкультурно-спортивный комплекс кўлеш.

Койсола школ директор [illegible]

ШОНЕН ЛУКМО ОГЫЛ

(Мучаш. Тўҥалтышыже 1-ше стр.).

ПЫТАРТЫШ жапыште, каласен К. Н. Сануков, элыштына наций-влак коклысе отношений лўдыкшӧ проблемым савырнен. Тудо у огыл, ондакат лийын. Но кўэмалтше пагытыште ме шкенам ондалкален иленна, калык коклысе кыл могай улмым наука негызеш шымлен огынал, икте-весым ўшандараш тӧчен, социализмын тўрыс сеҥымашыж нерген кычкыркаленна, тиде концепцийым шоналтыде наций-влак коклысе отношенийышкат кусаренна, ты йодышышто чылажат сай, азапланаш амал уке, манынна. Илышын чынже путырак кочо лийын. Тидын нерген эн ончычак 1986 ий декабрьыште Алма-Аташте лийше событий шижтарен. 1987 ий январьыште КПСС ЦК-н Пленумыштыжо национальный йодыш каҥашалтын гынат, илышыште сай могырыш вашталтыш койын огыл. Я ик вере, я вес вере тўрлӧ наций-влак коклаште келшыдымаш лектын, шукыж годым тудо кредалмашыш савырнен. Нагорный Карабах, Узбекистан, Молдавий, Армений, Азербайджан, Грузий—тынысс пагытыште вўр йоктарыме верыш савырненыт. Тидын шотышто эртен кайыше ийым кризис семын аклаш лиеш. Келшыдымаш калык-влак коклаште огыл лектын, а посна тўшка-влак коклаште. Туге гынат тудым пытарышашлан жапыштыже раш мерым ыштыман, йӧрдымӧ койышлан шарлаш эрыкым пуыман огыл ыле. Кўлын, но ышталтын огыл.

Адакше тиде феноменым кўлеш семын аклашат тептерна ситен огыл, тудым тўрыснек кўэмалтше пагытысе ситыдымаш дене умылтараш тыршенна. Икманаш, ме шкенан титакнам признаватлаш тунем шуын огынал.

Партийын XXVIII съездшылан КПСС ЦК-н Платформыжын проектыштыже национальный йодышлан вниманий ойыралтын. Но чылаж годымак раш каласыме огыл. Теве автономный образований-влакым виянгдыме йодышым налаш. Права нерген каласыме, а тудын дене илышыште кузе пайдаланаш лийме корным ончыктымо огыл. Сайынрак шоналташ гын, наций-влак коклаce келшыдымаш вучыдымын шочын огыл. Кужу жап ме еҥ-влакын шонымашым луктын каласаш тыршыме кумылыштым шыгыремден шогенна, тыге нунын шыдышт погынен, кугу толкыныш савырнаш шке жапшым вучен.

Перестройка тўҥалын, тудын кок шулдыржо семын демократий ден гласностьым шотлыман. Чыла тидыже калыкым кепшыл деч утарен. Эрыкыш лекше шкенжым кузе куча — чы-[illegible]

Вес семын каласаш гын, национальный йодышым решатлыме годым наций-влакын виянгаш кумылышт улмымат, нунын шке вуя илаш шонымыштымат (самоопределений) шотыш налман ыле. Ученый ден партийный теоретик-влак йоҥылыш умыленыт, пуйто 1922 ийыште СССР-ым ыштыме деч вара кокымшо тенденций виййжым йомдарен, сандене мемнан элыште национальный йодышым тўрыснек да мучаш марте решатлыме.

Илыш мӧҥгешла сўретым ончыктен: кеч-могай обществыште кок тенденцийжат вийыштым огыт йомдаре, кокымшо тенденций — наций-влакын виянгмаштышт тачысе кечын ойыртемже. Октябрьский революций деч вара мемнан элыште кужу жап икымше тенденций — наций-влакын лишеммышт да виянгмышт рўдӧ верышге шоген гын, демократий ден гласностьлан кӧра пытартыш вич ийыште кокымшо тенденций—шке вуя илаш кумыл—ончыл планыш лектын.

Национальный йодышым решатлымаште кум проблемым шотыш налман: кажне национальный государственый образований экономически самостоятельный лийшаш, шке ора илаш права дене илышыште чынже денак пайдаланен кертшаш да шке культурыжым шонымыж семын виянгдышаш.

Кок тўҥ выступленийым колыштмек, конференцийын участникше-влак шке шонымашыштым луктын каласеныт.

— Национальный йодышым решатлыме нерген 70 ий жапыште шуко ойлалтын да возалтын, — каласен А. В. Краснов.— Туге гынат ме кызыт веле умыленна: тиде йодышышто эсогыл научно негызлыме концепций лийын огыл.

Пытартыш жапыште наций-влак коклаcе пуламырым Анатолий Васильевич тўрлӧ экстремист-влаклан жапыште отпорым пуыдымо дене кылден, нунын вашталтереш раш мерым ышташ темлен.

В. Г. Яналов конференцийын участникше-влакым «Марий ушемын» программыжын проектше дене палдарен. Тылеч вара залыште ўчашымаш тальшинен. Южо еҥже национальный йодышышто компетентный огыл улмыжым ончыктен. Теве офицер Г. И. Петрушинлан Яналовын «республикыштына вуйлатыше должностьышто марий калыкын эргыже ден ўдыржӧ шагалын улыт» манын каласымыже келшен огыл. «Мыланем кеч японец вуйлатыже,— когарген ойлен тудо, — садиктак, лач паша воранен толжо». Тидым эсогыл залыште совым кырыме дене вашлийыныт. Тиде мо нерген ойла? Национальный проблема мемнан республи-[illegible]

моло объект — таче шуктен толмо пашана. Кок коллектив арендный подрядыш кусен — Вячеслав Черныхын да Михаил Зенцовын вуйлатыме бригадышт.

Ынде йодына: строитель-влак талук мучко леведыш йымалне шогылтыт мо? Уке, нуным йӱрат почмо, лум тӱтанат витара, шокшо кечыжат пӱжалтара, пушо кечыжат рак кочкеш. Полиартрит, радикулит, моло чер — мо гына йол йымалне огеш кошт. Конешне, животновод ден механизатор-влак ласка илыш дене ракатланат манын каласаш ом тошт. Но платформышто иктым весе деч ойыркалыме койыш ок сӧрастаре.

Мо тиде — кандидатын вийдымылыкше але шке йырангым утларак саскаҥдаш тӧчымыжӧ? Айста тамгам пижыктен пуаш огына вашке. Коллективыште калык тазалыкым пеҥгыдемдышашлан шагал огыл ышталтеш. Ий еда строитель-влаклан санаторий-профилакторийлаште эмлалташ, каныме пӧртлаште отпускым эртараш путевка ойыралтеш. Кызыт «Строительыште», «Сосновый борышто» визытын улыт. Еш дене коштын савырнашат йӧн ышталтеш. Коллективыште физкультурно - оздоровительный пашалан вниманий ок лушко.

да сарыя ветеранышт верч тыршаш, нуным общественно-пайдале пашалан кумылаҥден шогаш, молодежьын яра жапшым шот дене эртарышашлан ончычсо котельный олмышто спортзалым писынрак сдатлаш, шушаш вичияшыштак типовой проект почеш пионер пӧртым чоҥен шукташ, «Илыме вер — 2000» программа кагазеш сӱретлалт ынже код манын, кооперативный да индивидуальный строительствылан палынак мелын савырнаш, микрорайонышто теплосетьым ик оза кидыш пуаш (кызыт тидлан иктат мутым огеш кучо)... Нине да моло йодыш калыкын илышыж дене ойыраш лийдымын кылдалтын. Теве молан кандидат программыштыже мланде деч кӱшкӧ нӧлталтмашыже уке.

Райисполком председатель **А. А. Максимов** фантастичасынан сӧрымым тыгак ок пагале. Южо пашаеҥ, баллотироватлалташ кӧнымеке, предприятий ден организацийлан трактор але автомашина двигательым, шолдыра строй-материалым, эсогыл пудам конден кудалташ товатла. Келгынрак шоналтет гын, тидыже — должность почешак шуктен толшаш обязанностьшо.

«Дружба» колхозышто шукерте огыл тӱрлымӧ цехым гын, тӱрлӧ ... умылдымаш-влак толкыналтмым чарнат. Кунам парламент корпус келге шинчымашан, тунам перестройка сельсовет, райсовет кӱкшытыштат вийым писын налеш да калык коклаште ӱшаным пеҥгыдемда. Теве программа гыч ик тӱҥ ужаш.

Чынак, кабинетыште шинчен, илышым кагаз гоч шымлен, айдемын шӱмыш корным муаш куштылго огыл. Избиратель-влак официальный шот дене вашлиймаштат ты шулдырым пешыжак от лывырте. Изирак активше дене райсовет исполком председатель Эшполдиныш миенат, эше ик гана ушыш сайын пыштен: калык дене шинчаваш мутланет — уым утыр-утыр пален налат. Верлаште илыме пӧртым шукырак чоҥынешт, сандене строй-материал нерген йодыштыт: кушто муаш, ак могай, транспорт дене кӧ полша?

— Умылтарышна. Чыланат нӧлталтше кумылан кодыч. Да тыгодым эше илышын моло шӧрынжӧ мондалт кодын огыл. Мом каласынем? Кеч райисполком председатель лий, кеч депутатлан сайлалт — коллективлашке чӱчкыдынрак лектын коштман, нечыве пӧлемыште шинчаш, — иктешла кандидат.

Демографий йодыш Анатоналын. А тидлан калык сай пашаж дене вашешташ эре ямде.

Моло кандидат семынак, Анатолий Алексеевичлан самырык тукымым воспитатлыме паша ик эн кӱлешанлан шотлалтеш. Тыште, ойла тудо, тӱҥ ӱшанже — еш. ФРГ-ште Ульяновмыт ешым ты шотышто эталон семын ончат, а ме ӱкенан элыште тыгай иктешлымашке алят шуын огынал. А йоча сад, школ эстетикылан, этикылан, физический шуаралтмылан корным тичмашын ончыктышаш улыт. Да эше калык йӱлам, традицийлам кумдан кучылтде ок лий. Сита нуным ончычсо семын тошто косалан, «Шӱйын шушо» капитализмын косажлан шотлымына.

Моло район семынак, Шернур велне здравоохранений йол ӱмбаке але пеҥгыдын шогал шуктен огыл. Райбольницын тӱҥ врачше **А. А. Токтаулов,** 137-ше №-ан Шернур избирательный округ деч кандидат, калык тазалыкым пеҥгыдемдыме шумлык шонкалымашыжым уэш-пачаш ушештара. Лечебно-профилактический учреждений-влакын базышт чарныде пеҥгыдемже, райбольницын инфекционный да родильный отделениян, эмлыме корпусан колийже.

Оҥай шонымашым тиде округ дечак кандидат, «Коммунар» колхозын юрисконсультшо **И. А. Иванов** каласыш:

— Молан мый баллотироватлалташ келшенам? Вашештем: республикын да тушто илыше-влакын пӱрымашышт ласка чонан кодаш амалым ок пу. Весе: юрист-депутат-влак деч посна парламентыште закон-влакым ямдылаш ок лий. Нуным участвоватлымышт дене гына правовой государствылан ӱшанле негызым пыштен кертына. Мый физкультура ден спортлан шӱман улам. А тазалык верч калык шкеже тургыжланышаш. Школлам тунем пытарыше-влак кокла гыч пелыже хронический чер дене орлана, а эл мучко эмганыме дене талукышто шымлу миллиард теҥге пайдам налмашна уке. Шернурышто физкультурно-спортивный комплекс кӱлеш.

Койсола школ директор **Б. А. Кузьминым,** 141-ше №-ан Чылдемыр избирательный округ деч кандидатым, верыштак вашлийына.

— Школна 1912 ий годсо. Ончычсо земский училище. Коллективым 1983 ий гыч вуйлатем. Мутат уке, тӱҥ шонымашем тунеммашын престижшым нӧлталме ... «Агрокомбышепромын» токарьже Александр Юрьевич **Губин,** роно вуйлатыше Светлана Михайловна **Смоленцева,** «Агроснабын» директоржо Валерий Васильевич **Куракин,** Марий АССР Верховный Совет Президиум Председатель Виталий Иосифович **Романов,** «Марийскагропромснаб» объединений председательын заместительже Даиль Габдуллович **Шагиахметов,** «Коммунар» колхозысо сӧсна комплекс начальник Василий Иванович **Васеев,** «Марийскагропромснаб» объединенийын председательже Владимир Николаевич **Пряхин,** «Нива» совхоз директор Николай Александрович **Трапезников,** механизаций да электрификаций шотышто Шернур кооперативын водительже Александр Иванович **Пирогов.** Нунын коклаште утларакше коммунист-влакым вашлийына. Улыт комсомолец, беспартийный-влак. Избиратель-влак кажныжын программыж дене палыме улыт. Ынде икте гына кодеш: 4 мартыште, чылажымат сайын шонкален-вискален лекмеке, эн ӱшанлыштлан йӱкым пуаш.

В. БОГДАНОВ,
«Марий коммунын» спецкоржо.

... тӱнем шуын огынал.

Партийын XXVIII съездшылан КПСС ЦК-н Платформыжын проектыштыже национальный йодышлан вниманий ойыралтын. Но чылаж годымак раш каласыме огыл. Теве автономный образований-влакым виянгдыме йодышым налаш. Права нерген каласыме, а тудын дене илышыште кузе лайдаланаш лийме корным ончыктымо огыл. Сайынрак шоналташ гын, наций-влак кокласе келшыдымаш вуйдымын шочын огыл. Кужу жап ме еҥ-влакын шонымашым луктын каласаш тыршыме кумылыштым шыгыремден шогенна, тыге нунын шыдышт погынен, кугу толкыныш савырнаш шке жапшым вучен.

Перестройка тӱҥалын, тудын кок шулдыржо семын демократий ден гласностьым шотлыман. Чыла тидыже калыкым кепшыл деч утарен. Эрыкыш лекше шкенжым кузе куча — чылалан раш. Перестройка жапыште ме социальный да экономический проблема-влакым кӱлеш семын решатлена, кочкыш да промышленный сатум ситарена гын, наций-влак кокласе отношеният вӱр йогымашке ок шу ыле. Вет илыш ончыкта: наций-влак кокласе отношеният тӱҥ шотышто социально-экономический проблема-влак дене кылдалтын.

Национальный йодыш-влак шотышто профессор тыгай шонымашым луктын каласыш: союзный республикылан лӱмым пуышо калыкын йылмыжлан «государственный йылме» статусым пуыман, руш йылмым кокымшо государственный йылмылан шотлыман. Автономный республика шотыштат тыгак лийшаш.

Мемнан элыште кызытсе сӱретым, каласен В. А. Михайлов, йолташна-влакат, тушманна-влакат кризис семын аклат. Шагал огыл еҥ тыге йодеш: «Кӧ титакан, кӧ элнам тышке шуктен?» Тыгай йодышышто ӧрмалгымаш кодеш. Но вигак каласыман: тиде процессым социально-экономический фактор веле огыл, тӱрлӧ амал шочыктен. Тыште эн ончычак теве мом палемдыман: национальный йодышым решатлымаште В. И. Ленинын принципше деч кораҥме веле огыл, но тыгак наций-влакын виянгмаштышт кок тенденций озаланыме нерген тудын положенийжым ме пеш тыглай умыленна, келгын да чыла могырымат шымлен огынал.

... лийын огыл.

Пытартыш жапыште наций-влак коклаш пуламырым Анатолий Васильевич тӱрлӧ экстремист-влаклан жапыште отпорым пуыдымо дене кылден, нунын вашташ раш мерым ыштен пулдымо шагал огыл.

В. Г. Яналов конференцийын участникше-влакым «Марий ушемын» программыжын проектше дене палдарен. Тылеч вара залыште ӱчашымаш талышнен. Южо еҥже национальный йодышышто компетентный огыл улмыжым ончыктен. Теве офицер Г. И. Петрушинлан Яналовын «республикыштына вуйлатыше должностьышто марий калыкын эргыже ден ӱдыржӧ шагалын улыт» манын каласымыже келшен огыл. «Мыланем кеч японец вуйлатыже,— когарген ойлен тудо, — садиктак, лач паша воранен толжо». Тидым эсогыл залыште совым кырыме дене вашлийыныт. Тиде мо нерген ойла? Национальный проблема мемнан республикыштат уло, кеч тӱрлӧ уровеньысе вуйлатыше-влак «уке» манын шкеныштым лыпландарен илат. Г. И. Петрушин республикыште нылл ий веле ила, калыкын историйжым, илыш-йӱлажым, шонымашыжым мучаш марте пален налын огыл, очыни. Адакше шуко еҥан наций гыч лекше айдемылан шагал еҥан калыкын проблемыже-влакым умылаш пешак йӧсӧ.

Л. Н. Кудрявцеван выступленийжат кокыте шонымашым луктын. Калык образований министерствын представительже туге ойлен, пуйто республикысе школлаште да йоча учреждений-лаште шочмо йылмым тунемме проблема пеш сайын решатлалтеш. Еҥ-влак тидын дене келшен огытыл.

К. Н. Санукок ден В. А. Михайлов идеологический активист-влакын шуко йодышыштлан вашештеныт. Йодыш-влак тӱрлӧ лийыныт: руш йылме кажне союзный республикыште государственный статусан лийшаш мо, национальный проблема уло мо, можыч, тудым ме шонен луктынна, Йошкар-Оласе вузлаште кечывалвел гыч толшо еҥ шуко уло, нуным тунемаш пуртымаште иктаж-могай ограничений ышташ ок лий мо, республикыш беженец-влак мынярын толыныт, нунылан пачерым ойырымо мо?

Икманаш, научно-практический конференций ончыктен: национальный проблема — илышын чынже, тудым шонен лукмо огыл.

В. ФЕДОРОВ.

Мут—избирательлан

ПАГАЛЕНА, ӰШАНЕНА

116-шо №-ан Куженер национально-территориальный округ деч РСФСР Верховный Совет калык депутатыш кандидатлан лу еҥ баллотироватлалтын. Нунын кокла гыч иктыже — КПСС Шернур райкомын кокымшо секретарьже Иван Германович Хлебников. Тудын кандидатуржым районный партийный организаций деч партий райкомын кудымшо пленумыштыжо 23 декабрьыште ойырымо ыле.

Ме, «Эшполдинский» совхозышто илыше-влак, Иван Германовичым 1985 ий гыч районный партийный организацийым вуйлаташ тӱҥалмыж годсекак сайын палена. Райсовет депутат. Мемнан дене чӱчкыдын вашлиеш. Мутланымыж годым шкенжым тыглайын куча. Кажне еҥын шӱм-чонышкыжо корным муын мошта. Мо дене полшаш йодына, кеч-кунам кумылын вашешта. Тидыже поснак районым социально-экономически виянгдыме да ялысе шемер-влакын илышыштым саемдыме пашаштыже шижалтеш.

Пытартыш ийлаште «Кукнурский» совхозыш пурышо мемнан кундемыштат изи огыл, вашталтыш лийын. Кузе ыле? Корно уке, да райцентр дене кылна лушкыдо лийын. Илыш дене чак кылдалтше кеч-могай йодыш шотышто туткарыш пурымо. Манмыла, пелед-уэмме элмеш чылажат шолдырген веле толын. Изи ял-влак теве-теве пытен шуыт ыле. 1984 ийыште сельсовет мучко населений 142 еҥлан иземын. Совхоз гыч эн ушан-шотан пашазе, тыгак самырык-влак шикшалтыныт.

Чыла тидын дене чеверласаш манын, Эшполдино велне илыше-влак «Кукнурский» совхоз деч ойырлаш да шке велыште «Эшполдинский» совхоз ден Эшполдино сельсоветым почаш ойым ыштеныт. Партий райком, райсовет исполком тореш лийын огытыл. Калык тидлан куанен.

Тылеч вара шочмо велна у тӱсым налын толеш. 1988 ийыште райцентр гыч Кукнур марте асфальт корным ыштен шуктышт. Тунамак озанлыкнан рӱдӧ илемже марте шуйышт. Ондакше Чисола гоч «шупшаш» палемдалтын. Но тыгеже корно деч посна Аганур, Куплола кугу ял-влак кодыт ыле. И. Г. Хлебниковын полшымыж дене ситыдымашым кораҥден кертме.

Калыкыште адак ӱшан шочын. «Эшполдинский», «Заря», «Кукнурский» совхоз кундем-влаклан прорабский участкым ыштыме нерген пунчалым куанен вашлийынна. Кызыт Аганур ялыште чоҥалтшаш учебно-культурно-спортивный центрым проектироватлаш заданий ямдылалтеш.

«Кукнурский» ден «Эшполдинский» совхозла гыч еҥ-влак вес кундемлашке кайымым чарненыт. Кумылнам тидыже поснак нӧлта. Могай кайыме — пӧртылыт веле. «Эшполдинский» совхозышко лу утла еш пӧртылын. Тиде — С. М. Трофимовын, М. А. Алгаевын, М. М. Пиваршевын да молынат ешышт. Амалже раш: мемнан дене социальный сферылан вниманийым утларак ойыраш тӱҥалме. Пытартыш ийлаште коло кок пачерым сдатлыме.

Индивидуальный строительстват вияҥ толеш. Эртыше кок ият пелыште калык шке средстваж дене латкандаш пӧртым нӧлтен шынден. Кызыт кумло ныл пӧрт чоҥалтеш. Нуным ыштен шуктымо дене совхоз калыкын илыме фондшо 20 утла процентлан кугемеш.

А личный подсобный озанлыкым налаш гын? Тыштат вашталтыш уло. Кодшо ийын шке суртла гыч 45 тонн шылым, 108 тонн шӧрым сдатлыме. 1987 ий дене таҥастарымаште шӧржым кок пачаш утла погымо. Совхоз шке калыкшылан концентрироватлыме, чоштыра да нӧрӧ кормам ситарен. Ик условный вуй вольыклан шотлымаште 26 кормовой единица дене логалеш.

Эшполдино сельсоветысе избиратель-влак калык депутатыш кандидат Иван Германович Хлебниковын сайлымаш деч ончычсо платформыж дене палыме лийыныт. Тудым сайлан шотлена. Шуктышаш паша программыже илыш дене кылдалтше. Поснак аграрный политикыште. Ӱшанем: ме веле огыл, пӱтынь округысо избиратель-влакат кандидатна верч йӱкым ик еҥ семын пуат.

А. КОНАКОВ,
пенсионер, СССР да РСФСР калык просвещенийын отличникше.

Шылталыман репортаж

25-ше №-ан УЧАСТКЫШТЕ

САЙЛЫМАШ кече марте кум арня наре веле кодеш. Тудын вашеш агитаций койын талышна да шарла. Избирательный участкылаштат паша ешаралтеш.

Кодшо кечылаште ме ик тыгай участкыште лийна. Тудо Йошкар-Оласе «Россия» кинотеатрыште верланен—25-ше №-ан Эшкининский избирательный участке. Пурымаштак — чаткачевер ӱжмаш, участкын схемыже. Тыште кушко кӧм сайлыме шотыштат чыла раш: избиратель-влак 836-шо №-ан Заречный территориальный округ деч, 113-шо №-ан Ленинский национально-территориальный округ деч РСФСР калык депутат-влакым, 12-шо №-ан Эшкининский округ деч Марий АССР Верховный Советыш калык депутат-влакым, 31-ше да 32-шо №-ан округла деч Йошкар-Ола городской Советыш калык депутат-влакым сайлаш тӱҥалыт. Чылаже—34 кандидат.

Но... кинотеатр омсам почмек, тиде рашлыкет тыманмеш йомеш. Тыйым вигак орол-контролер вашлиеш. Документым ончыктымек веле, тудо избирательный участкын кушто верланымым рашемдыш, корным ончыктыш. Ошкылат пуйто сип чодыраште я чара пустыньышто: ик указателят уке. Адакше «служебный вход» манме омсам шӱкалаш чыланжак огыт тошт. А тысе избирательный участкыш тыге веле логалаш лиеш. Кумшо пачашыште кинотеатрын службыжо-влак верланеныт. Избирательный участке кушто верланыме нерген адакат мужедаш веле логалеш.

Йодышт-йодышт миен лектым, пӧлемыште ик еҥат уке ыле. Изиш лиймек, участковый комиссийын секретарьже Н. П. Гурьянова толын шуо.

— Пеш кӱшкӧ кӱзен шинчындас,—манам. — Избиратель-да-влакше корным муыт гын?

— Могай верым ойыреныт, тушто шинчена. А избиратель-влак шотышто ида азаплане—нуно кушто улмынам палат, корным муыт, —вашештыш чолган Нина Павловна.

— Палышыже пала тудо... кӧ ӱмаште СССР калык депутат-влакым сайлен. А йӧршын у избиратель гын? Адакше икымше гана сайлаш толшо-влакат лийыт...

— Вес арня гыч мый ӱлнӧ, пурымаштак шинчаш тӱҥалам.

Йӧра огыла, тугеже, вашке избиратель-влакым пӱсӧ шинчан, пеҥгыде йӱкан контролер огыл, а участковый комиссийын секретарьже шкеак вашлиеш. Но шонымем вигак каласем: 25-ше номеран избирательный участке чапле полатеш, шинчалан коймо, калык чумыргымо верыште «пыжашлалтын» гынат, сайлыше-влаклан пеш йӧнанжак огыл докан.

Верланенжат тудо кинотеатр директорын заместительжын пӧлемешыже. Тыштак Марий АССР Верховный Советыш калык депутатым сайлыме шотышто окружной избирательный комиссий пашам ышта. Мутат уке, шыгыр.

— Кок комиссийлан ик ӱстел гыч ойыреныт. Садлан кӱлешан литературым, газет ден журналым вераҥдаш нигушан. Телефон икте веле, тудыжат кинотеатр директорын дене ушалтын. Иктаж-кӧ звонитла гын, телефоным ондак кинотеатр оза налеш,—каласкала Н. П. Гурьянова.

Мутланыме лугычак документаций дене палыме лиям —чылажат чатка, шот дене ыштыме.

— Участковый комиссийыште 18 еҥ. кажныштлан обязанностьым палемдыме. Кум заседанийым эртаренна. Тымарте тӱҥ шотышто ямдылалтме пашалан жапым ойыренна: спискым рашемденна, наглядный агитацийлан заказым ыштенна, кӱлеш арверым, ӱзгарым ямдылкалена. 17 февраль гыч избирательный участкыште дежурствым тӱҥалына.

Палемдаш кӱлеш: кодшо шуматкечын, 10 февральыште, участкыште 12-шо №-ан Эшкининский избирательный округ деч Марий АССР Верховный Совет калык депутатыш кандидат-влак дене вашлиймаш эртен. Тушко 98 еҥ толын, кандидат ден избиратель-влак коклаште пайдале, чон почын мутланымаш лийын. Вес тыгаяк вашлиймашым 24 февральыште эртараш палемдыме.

Икманаш, тыланыме семын каласыме шуэш: 4 март йотке жап шуко ок код, участковый комиссий член ден агитатор-влаклан утларак чолга лийман, избиратель-влак дене кылым пеҥгыдемдыман.

Г. АЛЕКСЕЕВ.

Газет шылтален. Мом ыштыме?

Путевкым ойырат

ГАЗЕТЫСЕ «Лудшо да газет» страницыште Морко район, «Рассвет» колхоз гыч А. И. Пектеевын «Вучаш верештеш» ӧпке шотан серышыжым савыктыме ыле. Тушто пенсионер путевка шотышто мутым тарватен. Агропромышленный комплекс пашаеҥ-влак профсоюз Марий областной комитетын председательже И. С. Куклин мыланна тыгай вашмутым пуэн:

«1989 ий февральыште А. И. Пектеев йолташлан «Строитель» санаторий-профилакторийыш путевкым ойырымо ыле. Кызыт «Рассвет» колхозысо профкомын пенсионер-влак коклаште путевкым налаш тудо черетыште кумшо. 1990 ийыште «Строитель» але «Сосновый бор» санаторий-профилакторийыш А. И. Пектеевлан профком путевкым апрель тылзыште ойыра».

МАРИЙ ЙУЛА. Могай тудо ныжылге да кузе порын кумылым савырыше! Кеч-могай пайремым але паша дене кылдалтше кечым нал — калык тушто шке койыш-шоктышыжым уло шӱм-чонге почын, тыгодым родо-тукым, пошкудо-влак дене ваш келшен, икте-весылан эре полшаш ямде улмыжым ончыктен.

Тачысе выпускнан материалже-влакым лудын лекмеке, тидым те эше ик гана раш шижыда. Ик жапыштак йодын кертыда: а молан шуко сай йӱлаже аралалт кодын огыл, илалше-влак шарнат гынат, самырык тукым тидыжым умбакыже шуяш пешыжак мелын савырныше огыл? У традицийла негызеш эртаралтше мероприятий-влак шукыж годым кукшо оргаж йӱлымым ушештарат — тул деч вара эсогыл ломыжшат пырт веле кодеш.

Ончычсо чыла сайжым пӧртылташ манын, шинча ончылно эн ончыч айдемым, кугезе коча-кованавлакын пӧлеклен кодымо йӱлаштымак ужын мошташ кӱлеш. Тунам веле кажныже эрласе кечымат волгыдо чон сий семын аклаш да тудлан ӱшанаш тӱҥалына.

Мыланна возат

ЧУЛЫМЛЫКДА ЫНЖЕ ЙОМ

ПОРО кече лийже, пагалыме редакций!

«Шочмо кундемна» страницым шукерте огыл кидышкем налынам. марий историй нерген, калыкнан геройжо-влак нерген кумылын лудым. Тиде йодышым кызыт марте ала-молан кугунак тарватен огытыл. А вет историйнам палыман.

Мыйын тыгай йодышем уло. Газет страницыште лекше материалым иктаж жап гыч посна книга дене печатлаш ок лий мо? Вет газет йомын кертеш, а посна книга эре кид йымалне лиеш.

Кызыт мемнан поянлыкна — чодыра пешак пытен толеш. Тудым руат, трактор дене тошкат, делянке гыч лукде, пушенге шӱеш. Икманаш, марий чодыра «шортеш». Тидын нерген мутым утларак тарватыман. Краеведений страница тидын шотышто чаҥым кырышаш.

Переработкым ыштыше предприятийлам налаш. Тушто пушенгым пелыж наре веле кучылтыт, молыжо отходышко кая. Сандене «Марий ушемын» ой-каҥашыжым — чодыра озанлыкым вияндаш финн специалист-влакым ӱжаш кӱлмым моткоч сай ойлан шотлем. «Марий ушемлан» веле огыл, мыланнат талырак лийман.

Мылам келшыш газетыште лекше «Актуган» тошто поэма гыч ужаш. Тыгайрак пашам шуяш кӱлеш.

В. Колумбын печатлаш чарыме почеламут ден поэмыже уло, маныт. Ойлат: тушто 30-шо ийласе репрессий нерген возымо. Чавайнын «Чоткар патыр» поэмыже лийын манме гычат шокта.

Печатлаш кӱлеш.

Г. ПЕКШИКОВА,
инженерно-технический пашаеҥ.

Суслонгер поселко.

ЭШЕ МЫНЯР ЖАП?

КЫЗЫТ, ончалат гын, самырыкшат, кокла ийготан-влакшат шке вож-кылыштым, эртыме корнынам, шӱм-чон моторлыкнам огыт пале. Сандене, очыни, марий улмышт деч вожыл коштыт, шочмо йылмыштлан тупынь улыт.

Мыйын шонымаште, редакцийын суапле пашаже тиде чырым мыняр-гынат кораҥдаш полша. Страницыштыда историйым гына огыл, краеведенийын кызытсе йодышыжымат тарваташ гын, моткоч сай ыле. Тыге, молан ий еда краеведений дене сборникым, «Марла календарьым» савыкташ огыл? Кызыт ялыштыжат тошто калык мутым, туштым, йомакым, легендым огыт пале. Шерге деч шерге йӱлана мондалтеш.

А эше ончалза, могай сӧрал философий, келге ушакыл коеш марий картын юмым чоклымо шомакыштыже. А молан тудым калыклан пӧртылташ огыл? Тиде вет йылме культура.

«Шочмо кундемна» страницыште ученыйын да журналистын гына огыл серымыжым лудмо шуэш. Тек тушто шке шомакыштым ялысе илалше еҥ, писатель, туныктышо, партийный пашаеҥ да молат каласат.

Йошкар-Олаште да кундемыштына марий лӱмым пӧртылтымӧ нерген ойым тарватыман. Ола гычын кеч-могай велыш кай — ни ял, ни эҥер, ни озанлык лӱм марла возымо уке.

Йошкар-Олат марий олала ок кой. Марий мутым ужашат, колашат пеш йӧсӧ. Урем, площадь лӱм-влак марла огыт йоҥго. Молан нунылан марий писатель, поэт, мер пашаеҥ, артист-влакын лӱмыштым пуаш огыл? Рӱдӧ площадьымак налаш. Тушто ик марий мутат ок кой.

Я. ЯНСУБАЕВ,
«Ончыко» райгазет пашаеҥ.

Оршанка район.

ПОЛШАШ КӰЛЕШ

МАРИЙ культурым, йылмым тӱзатыме нерген ойлымо годым, мыйын шонымаште газет иктым ӧрдыжеш кода. Республикыштына творческий уста пашаеҥ-влаклан кӱлеш полышым огына пу гын, кумылышт вола да нуно шочмо мландыштым кудалтен, вес вере куржыт. Тыгай факт ситышын уло. Сандене журналист-влаклан тиде йодышым тарватыман.

Теве ончалза, пошкудо кундемлаште национальный кадр верч кузе тыршат — нунылан пачерым ойырат, лӱмнерыштым чыла шотыштат нӧлталаш полшат. Эн уста да талыштым тӱрлӧ семын палемдат, творческий саскаштым кӱкшын аклат. Мемнан дене гын ала-кушеч толшо еҥлан республикынан наградыжым, званийжым налаш верысе артист, художник, ученый деч ала-мынярлан куштылгырак. Мурызо Л. Краснов, поэт В. Колумб, композитор Э. Сапаев вес тӱнямыште ни-могай награда да чап лӱм деч посна каеныт.

Мыйын шонымаште, марий ученый-влакланат самырыкышт годымак полшаш кӱлеш. Молан, мутлан, историк, краевед, йылмызе-влаклан чапле статьяштлан, ойгай шымлымашыштлан профсоюз але комсомол премийым ышташ огыл.

Г. ЛОГИНОВА.

Калык йӱла

ИЛЫШ ВОЗАКЫН ТУЛВИЙЖЕ

ЭРТЫШЕ историй корныштына мемнан калыкын койыш-шоктышыжо, шӱм сандалыкше, тӱшка уш-акылже, кавасе юмо, чон вувер нерген шонымашыже шочын. Курымла коклаште тиде шерге погына икте весыштым алмаштыше тукым-влакын илыш-йӱлаштышт изи огыл верым налын шоген.

Мутат уке, историй аҥаште тудо чараклыше вий гына лийын огыл. Марий-влакын шкеныштын государственный кучемышт (власть) уке годым тӱшка кумалтыш, карт-влак кокласе кыл кугезына-влакым ушышо, тушман ваштареш чумырышо вий лийын.

Шочмо кыл вожнам жаплаш шонена гын, кугезе-влакнан сеҥымаш корныштым, чон моторлык кӱкшытыштым, тыгак йоҥылышыштымат, курымласе тӱтыра вошт сото илышым кычалмыштымат пагален мошташ кӱлеш.

«Шочмо кундем» страница калыкнан юмылан кумалме йӱлаж нерген мутланымашым тӱҥалеш. Могай шомакым пелешта марий карт? Философий наука кандидат, Марий госуниверситетын доцентше **А. В. КРАСНОВ** ден корреспондент **В. ЯНАЛОВ** мутланат.

Корреспондент: — Шуко жап общественыштына религийым, тудын туныктымыжым кыдач-покшеч шупшкеден, умылаш тыршыде, тыгеат-тугеат вурсенна, игылтынна, уда косалан шотленна. Калык-влакын тӱжемле ий дене пойдаралт толшо шке шотан уш-акылыштым, философийыштым да моральыштым чын аклен моштен огынал.

Пале, религий — тӱнямбалсе культурын ик эн кугу йыжыҥже. Профессор Владимир Лакшин кодшо ийын «Коммунист» журналын ик номерыштыже возен ыле: «Социализм юмылан ӱшанымылан тореш лийын, но тыгодымак калыклан вес чон эҥертышым пуэн кертын огыл. Тидын олмеш у идеологий «тӱнням шымлаш» да тидын кӱшеш айдемым шке «шӱм-чонжым пойдараш» ӱжын. Илышыште тиде шонымаш шукталтын огыл, элыштына у тукым шӱм-чон моторлыкшо дене кугунак огеш ойыртемалт».

Тидын шотышто, Анатолий Васильевич, мом каласеда? Те вет ятыр жап калыкнан йӱлажым, этнический историйжым шымледа, публицист семынат палыме улыда.

Ученый: — Айдеме тукымын тӱзланымаштыже религий изи огыл верым налеш, вет тудо общественный надстройкын ужашыже, ятыр курым мер илышын моральже религий дене кылдалтын, тукым гыч тукымыш «юмын мутшо» нравственный пунчал семын куснен. Религий нигунамат айдемым удалан туныктен огыл. Осал да шакше еҥ-влак гына тудын шнуй лӱмжӧ дене пайдаланен, шке кучемыштым пеҥгыдемдаш, тушманыштым пытараш тыршеныт.

Юмылан ӱшаныме йӱла ятыр тӱжем ий тӱняште ила. Кеч-мом ойлат гынат, тудо айдемылан шуаралташыже полшен, уш-акылжын, койыш-шоктышыжын сапшым виктарен. Религий калыкын илышыштыже кӱлеш лийын. Нимынярат ок кӱл гын, алакунамак пыта ыле. Ончалза, юмын еҥ коклаштыже кӧ гына лийын огыл: епископ да тале ученый Николай Коперник, иезуит-влак, монах да философ Джордано Бруно да осал койышан крестоносец-влакат. Курым коклаште юмын лӱм дене поро пашам ыштеныт, чапле кӱ полатым нӧлтеныт.

Кугезе марий-влакын юмылан ӱшаныме йӱлашт луымшо курымышто мер илышын шке шотан ужашыже семын шочын. Илен толын, религийна виянгын, пошкудо калык-влакын йӱлашт дене пойдаралтын. Юмылан ӱшанымаш латиндешымше курымышто кугезына-влакын этнический ушакылыштым, философский шонымыштым иктешлен шуктен. Марий йӱла почеш пыштеныт. Тидлан кӧра 19-ше курымышто «Кугу сорта» вера шочын. Кугезе йӱла почеш юмылан ятыр вольык, кайыквусо дене кумалыныт, чыла юмылан надырым улан еҥ гына пыштен кертын гын, «кугу сорта» верам кучышо-влакын кумалтышышт шулдештын, вольыкым логалын огытыл, надыр иземын. Юмылтымо шомакшат вашталтын, карт пӱрышӧ ден чонлан пеҥгыдылыкым, у саманыште илен лекташ вийым йодеш, шала койыш деч, арака йӱмаш деч чара. 1917 ийыште илыш ок вашталт гын, «кугу сорта» кузе шарлаш ыле, каласаш йӧсӧ. Совет власть ийлаште шапалген, 1937 ийыште сектын вуйланый кучемже уке годым эртен кодшо пагыт, историй нерген карт-влак гына тукым-влаклан каласкаленыт. Тӱнян могай улмыжым да сандалыкым умылтараш тӧченыт, марий койыш-шоктышын арулыкшым сакленыт. Шарналтыза, кузе оҥайын каласкален «Былое и думы» романыштыже Александр Герцен марий карт дене вашлиймыж нерген. Христианский миссионер марий-влакым православный руш вераш савыраш тырша. Марий карт, тидым ышташ ок йӧрӧ, манын умылтара. Чодыраште якте пӱнчӧ, патыр тумо да ӱшакаште лӱмегожат уло, манеш изи калыкше верч кумалше ош вургеман еҥ. Ужар кумдыкышто шнуй верлан шотлаш тӱҥалыныт. Неле саман годым шке ойыштым толын каласеныт, тыге чопыштым луштареныт. Илен толын Чумблатым шкенжымат шнуй еҥыш савыреныт, тудлан кумалаш тӱҥалыныт. Олык марий-влак курык кугу еҥ маныныт.

Марий-влакын уш-акылышт, национальный шижмашышт ынже куш манын, кугыжан кучем чылажымат ыштен. Тыге 1830 ийыште марий оным тойымо верым — Лемде (Немда) эҥерын курыкан кӱ саҥгажым пудештареныт. Воктенысе ялла гыч калыкым 20—30 менге торашке поктен колтеныт. Туге гынат калык шолып да йышт тышке кумалаш коштын. Кызытат тиде верыш, шуэн гынат, кумалаш погынат. Очыни, Чумблат тойымо верым национальный памятник семын шотлен, арун кучаш кӱлеш, тушко экспедицийым колтыман.

Корреспондент: — Калыкнан йӱлажым илыш возакын тулвийже дене таҥастараш лиеш. Возак йӱкша гын, калыкын илыме тӱня пӧртыштыжӧ чевер кечыжат шапалга, усталыкат иземеш, койыш-шоктышат пужла. Санденак курымла мучко кугезе он, карт, лужавуй, вараже просветитель, лӱмлӧ еҥ-влак тиде шерге поянлыкнам арален кодашак тыршеныт. Валериан Михайлович Васильев калыкнан йӱлажым ӱмыржӧ мучко шымлен. Гаврил Яковлев, Василий Якманов юмылан каласыме шомакым шке жапыштыже Озаҥыште посна книга дене савыктеныт. Поэт Валентин Колумбын архивыштыже марий вера дене кылдалтше ятыр материал уло. Мутлан, «Кугу сорта» верам кучышо-влакын юмылан каласыме мутышт тӱрыснек аралалтеш. Шымлыше ден писатель-влак уш-акылыштым да йылмыштым йӱла мут дене, чинче падыраш гай ой-савыртыш, келге шонымаш дене пойдареныт. Теве ончалза, марий тоштыен ойым шымлен лекмекыже, Валентин Колумб кузе возен:

Шӱмбел легенда-влак,
чеверын!
Кугезе ушлан кӧранен,
Кавасе юмым,
чон вуверым
Мый ужынам,
тендам шерген...

Тиде шӱм-чон погынам калыкна палышаш, чын аклен моштышаш, тидын шотышто шымлыше, писатель, журналист-влакын надырышт изи огыл, ыштышаш паша тесте дене.

Ученый: — Чын, тиде аҥаште кызытеш курал ӱдышӧ йӧршеш гаяк уке. А кӱлеш ыле национальный пайрем йӱлам пӧртылташ: агавайремым, ӱремым, шорыкйолым, ӱдырсийым. Илышыште пайрем йомшаш огыл. Шылтыде каласаш гын, кызыте тыгай ӱсрет коеш: у йӱла атыланен огыл, тоштыжо мондалтын. Калыкнан исторический уш-акылжым, этнический культура поянлыкшым пӧртылтымашым суапле пашалан шотлем.

тӱням пӱрышӧ, юмын ава, шиямбар, суксо, витнызе-влак виктарат. Марий карт-влак сандалыкым, эртыше вож-кылыштым, ончыкылыкым умылтараш тыршеныт. Мутат уке, калыкын йӱлаже самырык тукымым шуараш полшен, шке шотан этнопедагогика лийын.

Теве марийын юмылан каласыме шомакшымак налаш. Кугезына-влак кавасе оза-влак дечын мом йодыныт? Удам огыл, а кинде перкем, вольык перкем, еш перкем, кужу ӱмырым, тынысылыкым. Кӧранаш веле кодеш: поян да лывырге йылме дене келге шонымашым моткоч яндарын каласен моштеныт.

Корреспондент: — Марий-влакын религиозный верашт тӱрлӧ калык коклаште вашталт толын манына. Марий-влак черкыштат, кӱсотыштат кумалыныт. Латиндешымше курым мучашыште «Кугу сорта» религиозно-политический ушем шочын. Кольмшо курымышто калыкна шке йӱлам кузе шукташ тӱҥалын?

Ученый: — Жап эртыме дене тӱняште религий ужашлан шелалтын. Тыге тудо илышын йодмыжым шотышко налаш тыршен, тиде койышым философийыште реформаторство маныт. Тыгеракын марий-влакат христианство ден языческий верам вашке ... репрессироватлыме.

Корреспондент: — Марий карт-влак нерген мутым лукде ок лий. Южо ученый, литератор кугезына-влакын пагалыме еҥыштым мыскылен возеныт, нуным игылташ нимогай чиям чаманен огытыл. Лӱмлӧ марий писатель-влакат: Сергей Григорьевич Чавайн, Яков Павлович Шкетан да молат тиде койыш деч утлен огытыл. Но карт-влак нерген чыным каласаш жап шуын, очыни. Кугезе койыш шоктышнам, шергакан йӱланам, исторический погынам арален кодымаште нуно изи огыл надырым пыштеныт.

Ученый: — Тиде тыгак. Теве ончалза кугезе историйнам. Тунамсе онна, лужавуйна-влак — Болдуш, Мамич Бердей, Мамай, Мирон Мумарин, Токтауш кугу карт лийыныт. Нунак шке йырышт марий мландым чумыреныт, сарзе-влакым погеныт, калык лӱм дене Хазар, Булгар, Озаҥ, Шӧртньӧ орда дене, руш, ногай кугыжан-влак дене кылым кученыт, государственный кагаз-влакым пеҥгыдемденыт. Пале: олык марий коклла гыч кугуракышт Йыван кугыжа деке коштыныт, Озаҥысе ӱдырамаш кугыжа Сюимбикан шольыжо Мурза Али Акрамым шке кугыжаштлан кондeныт.

Мемнан калыкнан письменностьшо, государственный ... нуно икте-весыштым огыт шыгыремде, пӱрышын ойырымо верым гына айлат. Тек те якте пӱнчӧ да патыр тумо лийза, а ме лӱмегож семын воктенда лийына.

Корреспондент: — Кажне калыкын шнуй верже, погыжо да еҥже уло, нунын нерген тукым гыч тукымыш шарнымаш кусна. Нуным ош кече семын жапленыт. Марий-влакын эн пагалыме кугу онышт Чумблат лийын. Тудын шӱгарже — мемнан этносын шнуй верже, вет тудо калыкнам ик вереш чумырен. Кузе руш-влак Дмитрий Донскойым, Александр Невскийым, Сергий Радонежскийым жаплат, меат Чумблат дене кугешнышаш улына. Кызыт тудын шӱгаржымат муаш ок лий, тойымо верышкыжат корно йомын.

Ученый: — Чумблат нерген исторический легенда ден историк-влакат каласкалат. Эше 17-ше курымыштак немыч путешественник Адам Олеарий кугезе онна нерген серен. Чумблат тӱжем ий наре ожно илен, Вӱрзым ден Угарман (Н. Новгород) коклаште кугу кумдыкышто илыше кугезе калыкнам иквереш чумыраш тыршен. Кокшар марий олам чоҥыктен. Тале, патыр марий кугыжа семын тудым моло калыкат паленыт да пагаленыт.

Чумблатын колымекыже, марий-влак тудын шӱгаржым ...

Мыйын шонымаште, редакцийын суапле пашаже тиде чырым мыняр-гынат кораҥдаш полша. Страницыштыда историйым гына огыл, краеведенийын кызытсе йодышыжымат тарваташ гын, моткоч сай ыле. Тыге, молан ий еда краеведений дене сборникым, «Марла календарьым» савыкташ огыл?

тыже. А молан тудым калыклан пӧртылташ огыл? Тиде вет йылме культура.

«Шочмо кундемна» страницыште ученыйын да журналистын гына огыл серымыжым лудмо шуэш. Тек тушто шке шомакыштым ялысе илалше еҥ, писатель, туныктышо, партийный пашаеҥ да молат каласат.

нунылан марий писатель, поэт, мер пашаеҥ, артист-влакын лӱмыштым пуаш огыл? Рӱдӧ площадьымак налаш. Тушто ик марий мутат ок кой.

Я. ЯНСУБАЕВ,
«Ончыко» райгазет пашаеҥ.

Оршанка район.

ПОЛШАШ КӰЛЕШ

МАРИЙ культурым, йылмым тӱзатыме нерген ойлымо годым, мыйын шонымашке газет иктым ӧрдыжеш кода. Республикыштына творческий уста пашаеҥ-влаклан кӱлеш полышым огына пу гын, кумылышт вола да нуно шочмо мландыштым кудалтен, вес вере куржыт. Тыгай факт ситышын уло. Сандене журналист-влаклан тиде йодышым тарватыманак.

Теве ончалза, пошкудо кундемлаште национальный кадр верч кузе тыршат — нунылан пачерым ойырат, лӱмнерыштым чыла шотышто нӧлташ полшат. Эн уста да талыштым тӱрлӧ семын палемдат, творческий сасказтым кӱкшын аклат. Мемнан дене гын ала-кушеч толшо еҥлан республиканан наградыжым, званийжым налаш верысе артист, художник, ученый деч ала-мынярлан куштылгырак. Мурызо Л. Краснов, поэт В. Колумб, композитор Э. Сапаев вес тӱняшке нимогай награда да чап лӱм деч посна каеныт.

Мыйын шонымаште, марий ученый-влакланат самырыкышт годымак полшаш кӱлеш. Молан, мутлан, историк, краевед, йылмызе-влаклан чапле статьяштлан, огай шымлымашыштлан профсоюз але комсомол премийым ышташ огыл.

Г. ЛОГИНОВА.

Медведево район.

Ученый: — Айдеме тукымын тӱзланымаштыже религий изи огыл верым налеш, вет тудо общественный надстройкын ужашыже, ятыр курым мер илышын моральже религий дене кылдалтын, тукым гыч тукымыш «юмын мутшо» нравственный пунчал семын куснен. Религий нигунамат айдемым удалан туныктен огыл. Осал да шакше еҥ-влак гына тудын шнуй лӱмжӧ дене пайдаланен, шке кучемыштым пеҥгыдемдаш, тушманыштым пытараш тыршеныт.

Юмылан ӱшаныме йӱла ятыр тӱжем ий тӱняште ила. Кеч-мом ойлат гынат, тудо айдемылан шуаралташыже полшен, уш-акылжын, койыш-шоктышыжын сапшым виктарен. Религий калыкын илышыштыже кӱлеш лийын. Нимынярат ок кӱл гын, алакунамак пыта ыле. Ончалза, юмын еҥ коклаштыже перкем, кужу ӱмырым, тынысльыкым. Кӧранаш веле кодеш: поян да лывырге йылме дене келге шонымашым моткоч яндарын каласен моштеныт.

Корреспондент: — Марий-влакын религиозный вераште тӱрлӧ калык коклаште ваштал толын манына. Марий-влак черкыштат, кӱсотыштат кумалыныт. Латиндешымше курым мучашыште «Кугу сорта» религиозно-политический ушем шочын. Колымшо курымышто калыкна шке йӱлам кузе шукташ тӱҥалын?

Ученый: — Жап эртыме дене тӱняште религий ужашлан шелалтын. Тыге тудо илышын йодмыжым шотышко налаш тыршен, тиде койышым философийыште реформаторство маныт. Тыгеракын марий-влакат христианство ден языческий верам ваш лишемдаш шонен Кугезе кокыш шоктышнам, шергакан йӱланам, исторический погынам арален кодымаште нуно изи огыл надырым пыштеныт.

Ученый: — Тиде тыгак. Теве ончалза кугезе историйнам. Тунамсе онна, лужавуйна-влак — Болдуш, Мамич Бердей, Мамай, Мирон Мумарин, Токтауш кугу карт лийыныт. Нунак шке йырышт марий мландым чумыреныт, сарзе-влакым погеныт, калык лӱм дене Хазар, Булгар, Озаҥ, Шӧртньӧ орда дене, руш, ногай кугыжан-влак дене кылым кученыт, государственный кагаз-влакым пеҥгыдемденыт. Пале: олык марий кокла гыч кугуракышт Йыван кугыжа деке коштыныт, Озаҥысе ӱдырамаш кугыжа Сююмбикан шольыжо Мурза Али Акрамым шке кугыжаштлан конденыт.

Мемнан калыкнан письменностьшо, государствен- ... шнуй верже, вет тудо калыкнам ик верыш чумырен. Кузе руш-влак Дмитрий Донскойым, Александр Невскийым, Сергий Радонежскийым жаплат, меат Чумблат дене кугешнышаш улына. Кызыт тудын шӱгаржымат муаш ок лий, тойымо верышкыжат корно йомын.

Ученый: — Чумблат нерген исторический легенда ден историк-влакат каласкалат. Эше 17-ше курымыштак немыч путешественник Адам Олеарий кугезе онна нерген серен. Чумблат тӱжем ий наре ожно илен. Вӱрзым ден Угарман (Н. Новгород) коклаште кугу кумдыкышто илыше кугезе калыкнам иквереш чумыраш тыршен. Кокшар марий олам чоҥыктен. Тале, патыр марий кугыжа семын тудым моло калыкат паленыт да пагаленыт.

Чумблатын колымекыже, марий-влак тудын шӱгаржым

Шӱмбел легенда-влак,
чеверын!
Кугезе ушлан кӧранен,
Кавасе юмым,
чон вуверым
Мый ужынам,
тендам шерген...

Тиде шӱм-чон погынам калыкна пальшаш, чын аклен моштышаш, тидын шотышто шымлыше, писатель, журналист-влакын надырышт изи огыл, ыштышаш паша тысте дене.

Ученый: — Чын, тиде аҥаште кызытеш курал-ӱдышӧ йӧршеш гаяк уке. А кӱлеш ыле национальный пайрем йӱлам пӧртылташ: агавайремым, сӱремым, шорыкйолым, ӱдырсийым. Илышыште пайрем йомшаш огыл. Шылтыде каласаш гын, кызыте тыгай сӱрет коеш: у йӱла атыланен огыл, тоштыжо мондалтын. Калыкнан исторический уш-акылжым, этнический культура поянлыкшым пӧртылтымашым суапле пашалан шотлем.

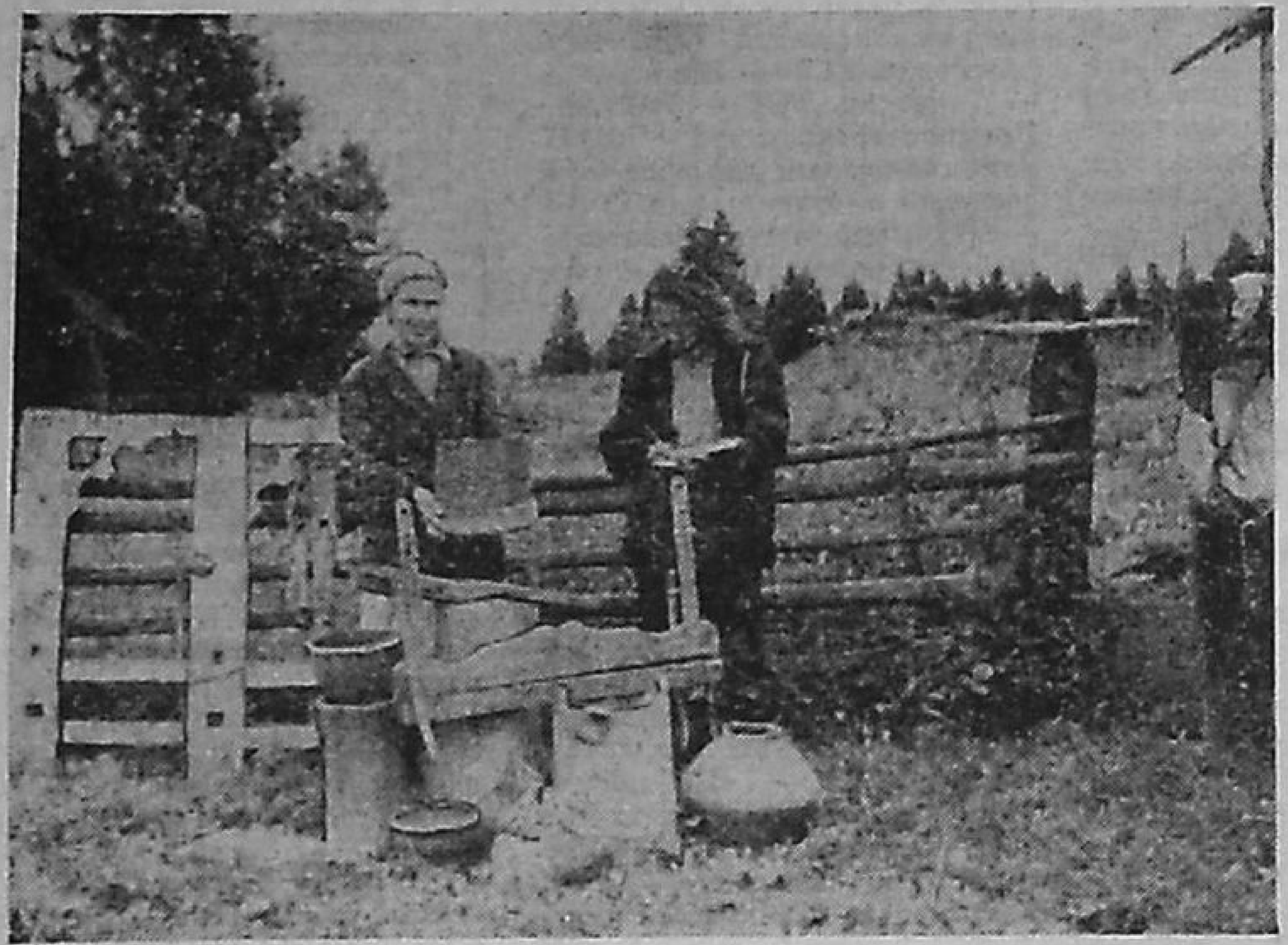

Погат, шымлат

МАРИЙ краеведческий тоштерын научный экспедицийже ий еда тӱрлӧ вере илыше марий-влак коклашке лектын коштеш. Музейын пашаеҥже-влак калыкнан йӱлажым, кугезе годсо арвержым, вургемжым шымлат, уста кид-мастар-влакын ыштыме ӱзгарыштым погат.

СНИМКЫЛАШТЕ: Свердловский областьысе Калмашэҥер ялыште илыше Сӱанай Владимирова тошто ате-ӱзгар нерген каласкала; тоштерын экспедицийже Пермский областьысе Лӧк ялыште лиймыж годым.

Г. ЗЫКОВЫН фотожо.

Йодса — вашештена

ОНАР ТУКЫМ ЕШ

УЧЕНЫЙ, журналист-влак да моло пашаеҥ издацийыште, шке выступленийыштышт элыштына марий-влакын мыняр улмышт нерген ик семын огыт ойло. Южыжо 650 тӱжем манеш. Весын деч 700 чоло тӱжем улмым колат.

Чынжымак мынярын улына? Тукымна шотышто могай вашталтыш уло? Поснак ӧрдыж область ден республикылаште марий-влак ешаралтыт але шагалемыт? Весыже, мемнан республикысе иктаж-могай орган ӧрдыж кундемыште илыше марий-влак дене кылым куча мо?

Ю. ГУСЕВ.

Пошкар-Ола.

ЭЛЫСЕ марий диаспоран (**диаспора — национальный ойыртемым аралаш тыршыше изи але кугу этнический группа**) пӱрымашыже шотышто «Марий ушем» демократический толкынын жаплан ыштыме комитетше шымлымашым эртара. Тудын материалже гыч теве мо коеш.

1989 ий январьыште эртарыме перепись почеш элыште 670277 марий лийын. Мемнан республикыштына 323999 марий еҥым шотлымо. Тидыже кундемысе тумыр калыкын 43,2 процентшыкыже шуэш. Кундемыштына 356 тӱжем чоло руш ила.

Элна мучко марий диаспора теве кузе шарлен:

РСФСР-ыште 643,2 тӱжем еҥ,
Казахский ССР-ыште 12,5 тӱжем еҥ,
Украинский ССР-ыште 7,5 тӱжем еҥ,
Узбекский ССР-ыште 3,0 тӱжем еҥ,
Белорусский ССР-ыште — 900 еҥ,
Таджикский ССР-ыште — 760 еҥ,
Туркменский ССР-ыште — 570 еҥ,
Латвийский ССР-ыште — 470 еҥ,
Киргизский ССР-ыште — 420 еҥ,
Грузинский ССР-ыште — 410 еҥ,
Молдавский ССР-ыште — 390 еҥ,
Эстонский ССР-ыште — 360 еҥ,
Азербайджанский ССР-ыште — 270 еҥ,
Литовский ССР-ыште — 240 еҥ.

Российыште марий-влак кугу тӱшка дене Башкирийыште — 106 тӱжем, Кировский областьыште — 60 тӱжем, Татарийыште — 19,5 тӱжем, Удмуртийыште — 9,5 тӱжем илат.

Лудшо-влаклан палаш оҥай, очыни: кушто родо-тукымна-влак пеш шагалын илат?

Еврейский автономный область — 167 еҥ,
Каракалпакский АССР — 79 еҥ,
Северо-Осетинский АССР — 73 еҥ,
Коми-Пермяцкий автономный округ — 52 еҥ.

Эльыштына финн-угор калык 5 миллион еҥым войчен, эн шукыжо мордва-влак улыт. Пытартыш перепись почеш СССР-ыште 1 миллионат 154 тӱжем мордва ила. 1979 ий гыч тиде этнос моло калык дене варналтмыжлан кӧра 38 тӱжемлан шагалемын.

Икмыняр ий ончыч Москваште, Ленинградыште, Новосибирскыште, Магаданыште илыше марий-влак национальный клуб-влакым чумыреныт. Пытартыш жапыште марий культурный центр ден общество-влак Уфаште, Елабугышто, Бирскыште, Нефтекамскыште, Таллинныште, Озаҥыште шочыныт. «Марий ушем» кунын вуйлатышышт В. Шамиев (Москва), И. Лебедев (Магадан), Г. Ибулаев (Уфа), И. Иванов-Бирский (Бирск), В. Аликов (Таллин) дене кылым куча.

Шӱм-чон поянлык

Муро, муро, тый от лий гын...

ЛУДШО-ВЛАКЫН серышлаштышт тошто марий муро-влакым шарналташ кӱлмӧ нерген ой-влакым лудаш лиеш. Тидым шотыш налын, «Шочмо кундемна» страницыште шерге шӱм-чон поянлыкланна — калык лирикылан верым ойыраш шонымаш уло.

Тошто марий муро аршашым шергалме годым калык творчествым пагалыше, виянгдаш ӱжшӧ писательна М. Шкетанын муро нерген каласыме шомакше ушышко толын пурыш. 1923 ийыште тудо возен:

«Кажне калыкын шке йӱлаже, койышыжо уло. Саде семын мурымаш-куштымаштат марий калыкынат моло калык деч ойыртемже уло. Шке мурыжо уло.

Марий калыкын мурыжо, моло калык шот денак, пӱртӱс йӱк-йӱан гыч лектын. Керек-могай мурым муралте, эре муро йӱкыштӧ шочмо-кушмо элын, пӱртӱсын йӱк-йӱанже шокта, чонышко логалеш.

Марий калыкат шке мурыжым, чодыра лонгаште муын, орлык-ойго дене муын. Марий кужу мурым мурална да, чонжо дене, ушыж дене пич чодырам шижеш, кумда пасумат шинча ужмо гай шарналта.

Мо вара чонланже, ушланже логалеш, кодшо илышым, шушаш илышым шарныктара? — Мурын семже, йӱк-йӱанже. Марий еҥ мурыжым ойгыж годым муралта, адак чон куан годымат куштылтен муралта. Ожнысо кужу мурым муралта гын, марийын ойгыжым палет; куанже улмаш гын, куанжымат палет. Тошто мурышто куан шагал. Керек-могай муро лийже — керек кужу, керек куштылго муро — садак марийын музыкыжо (мурын йӱк-йӱанже, семже) шортшаш гай, шинчавӱд йӧре-варе шокта. Тошто мурышто марийын илен толмо йӧсӧ жапше коеш...

Керек-могай марий муро кок лукын муралтеш. Мурын тӱҥалтыш лукшо вичкыж, писе йӱкан шокта. Тиде лукышто марийын чапшат, патырлыкшат коеш, «виян улам» манмыжат шокта. Тудат ойго йӱкан: ожнысым шарныме чапше веле. Мурын пытартыш лукшым яндар йӱк дене мурашат ок лий. Кӧргӧ йӱк дене муралтеш. Тиде лукын семже марийын тошто шыгыр илышыжым раш ончыкта докан».

Ош пӧртым чоҥем

(Акпарсын мурыжо)

Илыме пӧртем—
Тӧрзадыме, пычкемыш.
Илыме курымем—
Куандыме, пычкемыш.

Юл гыч пӧртыламат,
Ош пӧртым чоҥем.
Сар гыч пӧртыламат,
Руш кидыш вончем.

Пӧртем лийже тӧрзан,—
Сото кече ончыжо.
Вачем лийже виян,
Поро таҥна полшыжо.

Шӱм йӱла

(Сарзе-влакын мурышт)

Шем чодыра покшелнет
Тумет йӱлен шога.
Мыйже мо шонышым —
Чынак тумет йӱла.
Шоналтен мийышымат, —
Калыкын шӱмжӧ йӱла.

Сылым сола

(Тиде мурын шым тӱрлӧ текстше уло)

Сылым сола покшелнет
Лаштыра тумет шога.
«Ачий!» манын
мийышымат,
Эргым толын ыш ман.

Сылым сола покшелнет
Якте пӱнчӧ шога.
«Авий!» манын
мийышымат,
Эргым толын ыш ман.

Сар кукужо мунчен кодыш,
Сур лудо пӱктен лукто.
Ош чывыже ончен куштыш.
Ончен-ончен куштыш.

Ачам деҥ(е) авиемже
Мыйым ыштен кодышт.
Изам дене еҥгамже
Ончен-ончен куштышт.

Изи курык ӱмбалне

(С. Г. Чавайнын йӧратыме мурыжо)

Изи курык ӱмбаланже
Изи тулым олтальым,
Изи тулын ылыжмешке
Снеге погаш калльым.

Изи тулын олмешыже
Снеге киндым кӱктышым.
Снеге киндын кӱмешкыже
Чинче погаш пурышым.

Чинче погаш йӧсӧ огыл,
Тулыкеш кодаш пеш йӧсӧ.

Ший шергаш

Капка ончыкет лектым да
Ший шергашым
йомдарышым.
Ший шергаш деч
шерганканже
Ший кидшолет улмашын.
Ший кидшол деч
шерганканжо
Порсын ӱштет улмашын.
Порсын ӱштӧ деч
шерганканже
Порсын шовычет улмашын.
Порсын шовыч деч
шерганканже
Йолташ ӱдырет улмашын.
Йолташ ӱдыр деч
шерганканже
Модмо качет улмашын.

ЭХ, МОРКО КОРНЫЖАТ

УКЕ! Мый ожнысо семын ынем кой: «Морко корно лакылан» манме жап историеш веле кодын. Кызыт Йошкар-Ола гыч райцентр марте асфальт корно шӱштыла койын йылгыж кия. Тока гына лакылан Морко—Весшӱргӧ корнат ынде чотак куштылемын.

Автобус ынде пенгыж-йыгысен ок толаше, икшырымын мӱгырен, шагатыште кудло-кандашлу менгым каен кертше вий дене чоша. Теве веле Морко автостанцийыште шогылтат, шижынат от шукто — Весшӱргышкат миен волет. Мом ыштет? Скорость виянгме жапыште илена. Морко районысо автотранспортник-влак пагыт деч почеш огыт код.

А чыным каласаш гын, шижыт нуно жап вашталтмым, шижыт перестройкым. Теве ик йолташем онгай нсӧ. Теве эше ик случайым шарналтышым. Чодырасола гыч ик палымем Зеленогорскыш толынат, мо кӱлеш сатум налын да мӧнгыжӧ кая. Каяшыже кузе? Зеленогорск гыч шке ялышкыже кум менге чоло лиеш. Корныш йолын тарвана гын, кеч-могай неле нумалтыш денат пел шагат гыч садак миен шуэш.

Но уке, саде кум менгым автотранспортник-влак шке шотан экскурсийыш савыреныт: шынден луктыт корныш саде пассажирым Зеленогорск гыч, намиен пуртат Весшӱргыш. Тыге лу-луччо менге чоло корным эртымеке, Морко гыч Йошкар-Олаш Казань гоч кайыме семын, шочмо Чодырасолашкыже толын лектеш. Жап кунар йомеш да нерв пырче. Потомушто сырат тудлан, Чодырасола марийлан, Весьшӱргыштӧ илыше-влак. Маныт нуно: «Мыланна вер бусыш шинчым. Но, шонем, тачыже, рушарнянже, садак кудалам — миен шуам. Тарваныш автобус корныш да эй тӱнгале тӱрвынчаш. Тӱрвынчеш-тӱрвынчеш да шогалеш. Водитель, капотым почын, ала-мом шупшкеда, темдыштеш. Нимат лачеш конден ок керт. Азапланен-азапланен, пыкше Октябрьскийыш конден шуктыш. Кудал тольо автостанций ончыко, волтен кодыш коло утла пассажирым да мане:

— Тендам вес автобус дене нангаят.

Мане гын мане. Вучаш тӱнгална. Ик автобус койылалтыш — Морко гыч Йошкар-Олаш почка. Вержат улыла коеш. Ыш шогал, шайтан. Чож-ж-ж гына койо. Витне, тудлан ужар тул чӱкталтын.

Весе койылалтыш. Мемнан толмо гаяк ПАЗ-ик. Шогале. Меат, куанен, салоныш керылтна. Водитель лӱшкаш тӱнгале. Верже уло гынат.

— Тендан дене пашамат уке, — мане. Пуйто ме вес государствын шочшыжо-влак улына.

— Кузе? — ӧрмалгышна. —Вет тыге кутырен келшеныт кассир дене.

Рашемдаш шонен, касса окнаш керылтна.

— Тыгак вет? — поро вашмутым вучена.

Кассир колдымыла коеш. Пытартышлан чеверген кайыш.

— Мом мый декем пижында, — ыш чыте тудо. — Автобусым мый ом ойыро вет. Кайыза, уна, АТП директор деке. Йодса вес автобусым.

Шижым, кассир азапыш логалше-влаклан полшаш шонен, верже гычат тарванен огыл. Паша томам. Ик водителят Йошкар-Олаш нангаяш ок келше. Корно икте веле — чыным кычалаш. Погынышна чыланат да тарванышна директор Ю. Г. Фахреевым кычалаш. Тудо АТП кудывечыштак ыле.

— Палем, — мане Юнкас Гарафеевич. — Полшена.

— А мо йӱштӧ жаплан пеш начар ямдылалтында?— йодде ыш чыте ик пассажир.

Чынжак, молан? Раш вашмут ыш шокто. Мо-тынат кечывал эрталтымылан ик автобусым ойырен сенгышт. График ыш шукталт. Волышо кумылан пассажир-влак, Йошкар-Олаш толын шумыштлан пыкшерак ӱшанен, Какшан кӱварым вончымеке, мӧнгган-мӧнггышкышт ошкыл колтышт.

шомакым лукто. Йолташемже ончычшо районышто ик озанлыкым вуйлатен. Уназжым Зеленогорскыш ужаташ тунамсе шке водительже дене кутырен келшен. Эрдене кандаш шагатлан корныш тарванаш ойым пидыныт. Шагат вучат, кокыт... А водитель уке. Эше вучат. Вучен-вучен ярненат шуыныт ыле... Асет иже толын лектеш. Йолташем тыге юватылмын амалжым рашемдаш шонен, мутым тӱҥтеш. Амалым пален налме олмеш изиш-изиш вуйжылан огеш верешт.

— Ончыч, — вашештен водитель торжан, — ме тендам вучен ярнена ыле, ынде те мемнам вучыза?

Тидым мый мут толмашеш веле шарналтышым. Ойлышаш шомакемже йӧршын весе нерген. Вик каласаш гын, автотранспортник-влакын Морко калыкым обслуживатлымышт нерген.

Калык тыште, чынжымак, кужу корныш лекташ ӧрын ок шого. Шинчеш автобусыш да кудалеш веле. Автобусшо уло гын? А уке гын? Лиеш тыге южгунам. Рейсым палемдыме, а автобус уке. Теве «Коммунизм верч» колхозын ончычсо председатель...

уке! А те кудалыштыда. Пашадат уке мо мӧнггыштыда. Кудалыштыда тӱня йыр». Шоналташ гын, тудо пырчат титакан огыл, а титакан саде водительын пашам ыштыме верже — Октябрьский автотранспортный предприятий. Лач тудак тыгай у шӱлышым пуртен шке пашашкыже.

Але весым налаш. Тений январь тӱнгалтыште чатлама сола чот солкалыш. Вучыдымын тудо тольо. Телеграммым Октябрьский АТП-ыш колтыде. Те, автотранспортник-влак, мане, шекланыза, мый вет вучыдымын рашкалтем, поснак двигательым аралыза, шокшемдыза да кӱлеш топливым шапашлыза. Увер лийын огыл, уке гын ямдылалтыт ыле водитель-влак чатлама йӱштыштат корныш лекташ. Ротозей койышыштым ончыктымылан кӧра ик шуматкечын Морко поселкысо автостанций омсашке кӧген кержалтын. Толын лектеш пассажир Йошкар-Олаш каяш, сантаж дене кагаз ластыкеш серыме уверыш миен тӱкна. Туштыжо возымо: «Игече чот йӱкшемдымылан кӧра автобус ик маршрутышкат огеш лек». Палаш ыле мыняр шӱдӧ пассажир...

Кӱчык ой

* Воштылмо дене илышым шуяш веле огыл, весымат шочыкташ лиеш.

* Чылалан сай йолташ лияш — лишыл таҥ деч ойырлыман.

* Тӱрлӧ верлашке коштедыше рыцарьым кызыт диссидент маныт.

* Философын ватыже чыплан чакрак.

* Илыш чылт кочкыш продукт семын каен йомеш.

* Илыш — йоча тувыр, кӱчык да пеледышан.

* Когар ӱпш лекмек, дезодорант ок полшо.

* Удырамаш—кроссворд: мужед да мужед.

* Мастарлыкетым кеч изиш ончыктынет гын, мо кертметым ончыкто.

* Пӧлемыште изи уло гын, вурседылаш уремыш лек.

* Изинек пычкемыш деч лӱдмыж дене, пелашыже командировкыш кайымеке, вес йолташым конден.

Н. СЕМЕНОВ погын.

КӰДЫРЧАН ЙӰР ӰЛАН ПОГЫНА

Илыш гыч

ИЗИ улмем годым, тачат шарнем, ик гана йӱдым моткоч тале кӱдырчан йӱр лие. Пӧртыштӧ чыташ лийдыме шокшо, сандене мый кӱвар ӱмбаке туртын возынам.

Кастене ял калык ош тувыр-шовырым чиен, веселан мурен-куштен, уремыште модын-койышланен кошто. Ала-могай пайрем ыле. А мемнан деч торалтат огыл, урем покшелне, моткоч тошто, кугу да кӱжгӱ писте шоген. Туштак лӱнгалтышым ыштат, пайрем годым йӱдвошт модыт, муратжаш ямдылалтса,— йӱк шоктен...

А урем мучко пытыдыме тул сескем, йӱр чарныде ложгыктен гынат, мардеж дене йӱлен-волгалт чонгештылын. Эр мартеак, мо улым, чиен, малаш тоштде, «кунам лектын куржаш жап шуэш?»— манын, омса вожтене шинченна.

Волгалтшаш годым, йӱр чарнымеке, шижде мален колтенам.

— Кынел, кынел! Малаш сита,— тупем ала-кӧ эркын тӱкалтен, сандене трук помыжалтым. Йӱк палымыла вамыт мӧнгеш вӱден пуртат, «сусыр, вийдыме улат, кушко кает?»— маныт. Мый адак нунын дечын утлаш тӧчем.

— А тиде моло огыл,— манын кокам.— Ме шке титакан улына. Сулыкнам касараш акыр саман шуын. Ме нимом она шотло, иктевеснам она пагале. Шот дене илен огына мошто. Тыге илаш тӱнгалыт гын, тӱняжат кумыкталтеш.

— Тидым чынак ойлет,— маныш Гриша чӱчӱ.— Ялыштат шот дене илен огына сенге да... Иктылан пу шукштат ыле. Южгунамже малашат эркым пуэн огытыл, чытыдыме йӱк-йӱан шоген.

Ты пайрем йӱдым уремым ала кушеч писын толшо кугу кӱдырчӧ печкалтарыш, тунамак чыла вере пӧртйымалсе гай пычкемыш лие. Волгенче волгалте, шор-шор-шор шоктен, шолдыра йӱр ложгыкташ тӱнгале. Дӱр-дӱр-дӱр!— шокта. Йылт-йолт!— волгенче тул кердым лупша. Чытыр-чотыр! — йонгалтеш. Шинчам мыняр чотырак петырем, тунар чотырак волгыдым коеш. Теве ала-мо гутлаште волгенче моткоч виян волгалт кайыш да пуйто пӧртнам ала-мо дене перен пуышт, патлоч! лыч-лач! шорт!— шоктен кодо, окна яндат чыр-чор йонгалте.

— Урем покшел пистым рашкалтен! Моткоч виян йӱла, пӧртда гыч лектын куршокта. Тиде мемнан деке Гриша чӱчӱ толын улмаш. Кугу войнаште сусыргыл пытен, вара ятыр вере госпитальыште эмлалт коштын. А ынде ялышке ешыж деке пӧртылын.

— Тыгай шучкым шукертсек ужын омыл,— каласкален тудо (шкеже мемнан деч кум сурт гоч веле ила).— Нералтен гына колтенам — туге шырпештаренрашкалтарен пуыш, мый, даже войнаште кредалше тошто салтак, тевакат йымал тувыр-йолаш денак окнашке тӧрштем.

— Пожар дечат шучко ыле,— коклашке пурыш Эчан кокам, а Гриша чӱчӱ умбакыже ойла:

— Урем мучко тул падыраш, тӱшкан-тӱшкан чонгештылеш. «Ынде Поликар Эчанмыт пытат, йӱленак колат вет», манам, пӧртончык куржын лектам, а кукырак кӱлеш, весылан шудо ок сите... А тӱня кумда. Тӱрлӧ деч тӱрлӧ калык уло. Французет, англичанет, немычет, поляке, япон ет. Тӱняште мо ок сите ала? Ик вере сарым тарватат, вес вере пуштедат. Мыят тазалыкем, пел кидем сареш йомдаренам. Молан? Кӧ каласа, кӧ мылам умылтара? А-а!?

— Мэло огыл, ме ӱшаным йомдаренна,— кокамат кутырымашке ушна.— Юмым монденна. Кава оза гына кертеш, маныт.

— Ойлыштат... А молан мый чолак пӧртылынам, но алят огеш тӧрлалте? А молан тынар фронтовой йолташем-влак рвезе вуйым ӱмырешлан сар корныште пыштеныт? Юмо огыл, а ме шке титакан улына, илен огына мошто. Ӱмырна такат кӱчык вет. Икте-весынам нелшашла тӧчена...

Тидлан жап шуко эртен. Но тоштым мый кызытат шарнем. Шкемым, вичкыж турням, эреак шужышым, шошым нурышто кылме парентым погаш коштмым, кӱдырчӧ дечын мераҥ почла чытырышым, эше сусыр Гриша чӱчӱн мутшым:

— Мемнан верч тушманлан ӱчым шуктеныт. Тидыже пеш сай. Колыштса, шольым-влак. Иктым каласем: тенгече кӱдырчан йӱрет младым кузе чот солкалыш вет? Тыште юмын сомылжо уке. Кокада йонгылыш ойла. Тыгай озыркан йӱр молан толын, шонеда? Кок арня наре моткоч шокшо игече шогыш, йӱр пырчат ыш лий. Кече эре пелтен, мланде ӱмбалсе шуко вӱдым поген. Адак чыла вере электрозаряд чумырген. Вара кугу кӱдырчан йӱрет кузе рашкалтыле!— мутшым шуен Гриша чӱчӱ, вара тӱсшӧ вашталтын.— Да, тӱняште ме шке титакан улына. Кузе кӱдырчан йӱр ӱлан, мланде ӱмбалнак погына, кугу сар кӱдырчӧ шолемат мланде ӱмбалнак, тӱня калык коклаштак чумырга. Кузе ме шкем кучена, кузе илыш верч, тынус верч кучедалына. Чыла тышеч тӱналеш. Мый вашке ӱмырем шуктем, а те самырык улыда, илен толын умыледа, шонем...

Да, кеч-мыняр пагыт эртыже, но тыглай марий салтакын (тудлан кугу наградым пуэныт улмаш, но тидым Гриша чӱчӱ тетла нигунамат ок пале) ушан ойжо кызытат йонга:

«Кузе кӱдырчан йӱр ӱлан, мландыш погына, кугу война кӱдырчат мланде ӱмбалнак чумырга... Эргымшамыч, пенгыдем кушса, элнам, мландынам, ялнам пентыдын аралыза. Тыште илаш нимо деч коч сай!»

Геннадий ЧЕМЕКОВ.

„Марийская правда" газет воза

Номерыште СССР Верховный Советын сессийжын пашаж дене палдарыме.

Республикыште сайлымаш деч ончычсо кампаний кузе каен шогымо нерген каласкалыше материаллан кугу вер ойыралтеш. Тыште-Килемар районышто Марий АССР Верховный Совет калык депутатыш кандидат-влакын программышт дене палдарыме. Лудшо-влакын серышыштым печатлыме. Сайлымаш вашешак пӧлеклалтын А. Алтышевын «Сатулан йодмаш» статьяже.

Икшывылан

У пӧрт кушкеш

Урал кундем гыч

УВЕРТАРЕНА. ПАЛДАРЕНА

ОНЧЫЗА

7 канал. 6.30 —120 минут. 8.30 — Ава,ача да мый. 9.00 — Идалык жапын тӱсшӧ. Февраль. 10.00— «Американская провинция». 3 серии док. фильм. 1-ше фильм — «Джон Кристал». 10.55 — Иктаҥгашна-влак. 12.10 — Сенгымашын 45-ше идалыкше вашеш. «Время выбрало нас». Худ. фильм. 4 серий. 13.20 — Палыдыме да ӧрыктарыше. 14.20 — Леонид Быковын фильмже ден рольжо-влак. «Зайчик». Худ. фильм. 15.40—«Радуга» калык творчество телефестиваль. Тунис. Худ. фильм. 1.15 — Кузерак вара, доктор?

КОЛЫШТСА

6.30—Игече; программа. 6.32—«Ужара» радиостанций. 6.52—Газет обзор. 7.30—Увер панорама: шуматкече гыч шуматкече марте. 10.00—Мланде пашам интенсифицироватлыме школ. 15.15—«Мнений». 15.45 — Марла ойлаш тунемына. 15.55—Сылнымут садвечына мом ӧра? 17.15—Рвезылык. 17.55—Увертарымаш.

ТЕАТР

Ойлышаш шомакемже йӧршын весе нерген. Вик каласаш гын, автотранспортник-влакын Морко калыкым обслуживатлымышт нерген.

Калык тыште, чынжымак, кужу корныш лекташ ӧрын ок шого. Шинчеш автобусыш да кудалеш веле. Автобусшо уло гын? А уке гын? Лиеш тыге южгунам. Рейсым палемдыме, а автобус уке. Теве «Коммунизм верч» колхозын оңчычсо председательже гора кундем гыч шочмо верышкыже ужаш тольо. Кодшо ий мучаште мыят тудым вашлийкам ыле. Мый 12 шагатат пелылан Морко —Йошкар-Ола автобусыш шинчым. Анатолий Викторович Морко — Зеленогорск маршрутыш 13 шагатат 30 минутлан лекшашым вучен кодо. Вучен, вучен саде автобусетым — таки вучен шуктен огыл. Вара вес рейсыш кайышашыш кок автобус дене наңгайышаш пассажир-влакым шурен шӱшкыныт. Бочкыш шыңдарыме селедкыла. Эй, юмет! Уна пыкше-пыкше шинчын кертын, изиш гына шоген кодын огыл.

Морко автотранспортник-влак пассажирым удан обслуживатлат манаш йылме ок савырне. Шуко уым шыңдарат. Мо шот дене? Палаш дитель-влак чатлама йуштыштат корныш лекташ. Ротозей койышыштым оңчыктымылан кӧра ик шуматкечын Морко поселкысо автостанций омсашке кӧген кержалтын. Толын лектеш пассажир Йошкар-Олаш каяш, саңгаж дене кагаз ластыкеш серыме уверыш мием тӱкна. Туштыжо возымо: «Игече чот йӱкшемдымылан кӧра автобус ик маршрутышкат огеш лек». Палаш ыле мыняр шӱдӧ пассажир тиде кечын Морко поселкышто илыше тукымжо але палымыж дене вучыдымо уна лие.

Ӧрыктараже теве мо: Морко гыч Октябрьский марте южик автобус кудал толеш. Пассажир деч посна, я икмыняр пассажир дене... Пассажир деч посна, я иккок еңгым шындалтен. Октябрьский гыч Шолеңерыш ик водителят лекташ ок тошт. Тидын годымак Йошкар-Ола гыч Моркыш автобус-влак толынак шогат. Вес семын ок лий. Калык каныш кечылан мӧңгыжӧ шунеже. Тудын кумылжым шуктыде огешак лий. Икгай условий, икгай чатлама. А тӱрлӧ сӱрет. Эх, Морко корныжат!..

Ик тыгай туткарыш шкежат логальым. Чатлама йӱдым Моркысо родем дене мален лекмеке, эрлашыжым 8 шагатат 30 минутлан Йошкар-Олаш тарваныше автопеш начар ямдылалтында? — йодде ыш чыте ик пассажир.

Чынжак, молан? Раш вашмут ыш шокто. Мо-гынат кечывал эрталтымылан ик автобусым ойырен сеңгышт. График ыш шукталт. Волышо кумылан пассажир-влак, Йошкар-Олаш толын шумыштлан пыкшерак ӱшанен, Какшан кӱварым вончымеке, мӧңган-мӧңгышкышт ошкыл колтышт.

Эше ик пример. Тидыже 4 февральыште лие. Ты кечым Моркысо автотранспортник-влакын пассажирым сайын обслуживатлыме шотышто ыштыме пашаштын апогейже семын палемдашат келшен толеш, очыни. 17 шагатат 40 минутышто лекшаш рейсыш билетым «Икаруслан» ужаленыт. А ойыренытше олаште коштшо тыглай, шагал веран автобусым. Такланак огыл тудым калык мыскара йӧре «Скотовозка» манеш. Кӧ тальже, оңгын шеңгын пурен, веран лийын, а нюмызиракше да илалшыже 120 ментым йол ӱмбалне шоген толын. Морко гыч Йошкар-Олаш шумеш. Эх, Морко корныжат!.. Куш йомын айдеме верч тыршыме порылык? Кӧ тидлан вашешта?

Шумат ПЕРЕСТРОЙКИН.

Икшывылан

У пӧрт кушкеш

У, сай пӧрт кушкеш, шарла —
Пуйто шулдыржым шара.
Лачымын возеш ырня,
Ачамат тырша пырля.

«Тук-тук, тук-тук-тук», —
Мо йоңга? Товарыш йӱк.
Волгыдо окнаш пура —
Койын пӧлталтеш пура...

Пӧртым леведеш — оңга,
Пӧртым шокшемда — коңга.
Тӱньык шикш дене шӱла —
Пӧртыштӧ ешна ила.

Ошейник

Бобикнаже, от ӱшане,
Оңжым шокшын петырен:
Шыже кечын йӱштӧ дечын
Пуйто шарфым пӱтырен.
Вет логаржым кылмыкта гын,
Ок керт лӱдыктен, ырлен!

ВАСИЛИЙ КРЫЛОВ.

Урал кундем гыч

РЕСПУБЛИКЫШТЫНА Свердловский областьысе Красноуфимский район гыч «Ужара» фольклор ансамбль кум кече лие.

Чал Урал кундем гыч толшо самодеятельный артист-влак тыгодым Йошкар-Олаште погынышо «Марий касыште» лийыныт, М. Шкетан лӱмеш Маргостеатрын юбилейжым палемдыме касыште марий артист-влакым шокшын саламленыт. Вара кок кече Советский районышто Урал марий-влакын муро поянлыкышт, тӱрлӧ куштымашышт да мыскарашт дене палдареныт.

Коллектив але самырык. Мураш-кушташ йӧратыше-влакым водитель В. П. Кантыбаев идалык оңчыч веле чумырен. Эрвел марийын койышыжым оңчыктышо ансамбльын чапшым пӧлташ самырыкшат, илалшыжат да шоңгыжат полшат.

СНИМКЫЛАШТЕ: «Ужара» ансамбль эрвел марий мурым шуйдара; кап-кылым лывыртал, рошт-рошт тавалташат мастар улыт.

И. РЕЧКИНЫН фотожо.

1 канал. 6.30 —120 минут. 8.30 — Ава,ача да мый. 9.00 — Идалык жапын тӱсшӧ. Февраль. 10.00— «Американская провинция». 3 серийан док. фильм. 1-ше фильм — «Джон Кристал». 10.55 — Иктажгашна-влак. 12.10 — Сеңгымашын 45-ше идалыкше вашеш. «Время выбрало нас». Худ. фильм. 4 серий. 13.20 — Палыдыме да ӧрыктарыше. 14.20 — Леонид Быковын фильмже ден рольжо-влак. «Зайчик». Худ. фильм. 15.40—«Радуга» калык творчество телефестиваль. Тунис. 16.15 — Партий нерген диалог. 17.15 — Изи фантазий. 18.00 — Тӱнямбал панорама. 18.45 — Парнасыш тошкалтыш. 19.00 — Майамиште профессиональный баскетбол фестиваль. 21.00— Жап. 21.20 — Телескоп. 21.45— КВН-90. Днепропетровскыште КВН команда-влакын икымше всесоюзный фестивальышт. 00.15 — Йӱдымсӧ экспериментальный программа. 00.30 — «А» программа. 2.00— «Чисто английское убийство». Худ. фильм. 1 да 2 серий. 4.40 — Эстрадный программа.

12 канал. 8.00— Гимнастика. 8.15 — Док. фильм-влак. 8.55 — «Жар отцовского горна». Ашхабад гыч передача. 9.20—«Да здравствует Франция, или Русские в Париже». 10.00 — Мланде пашам интенсифицироватлыме школ. 10.40 — Марий тоштерыште кас водын. (Уэш оңчыкталтеш). 11.20 — «Пойдем на звук гармоники». Пятигорск гыч передача. 11.50 — «Третий цвет времени». Чернобыльысе экологический ситуаций нерген док. фильм. 13.00 — «Юрмала-90». Самырык эстрадный мурызо-влакын V всесоюзный конкурсыштын региональный этапше. 13.40 — Мультфильм. 14.00 — Руш йылме. 14.30 — «Советская Россия» видеоканал. 17.00— Фильм-концерт. 18.05 — Мультфильм. 18.25 — Реклама, увертарымаш, информаций. 18.30 — Увер. 19.00 — Корнышто лӱдыкшӧ деч посна. 19.05 — Док. фильм. 19.15—Телеэкспресс. 19.25— Изи шыжвык. Йоласалысе кӱслезе-влакын йоча ансамбльышт выступатла. 19.50—Увертарымаш, программа. 20.00— Сайын малыза, йоча-влак. 20.15 — «Под знаком «п». 2 да 3 ужаш-влак. 22.45 — Коньки спорт. Тӱнян чемпионатше. Пӧръеҥ-влак. 23.45 — Йӱдымсӧ сеанс. 00.35— «Как изучить шведский язык».

КОЛЫШТСА

6.30—Игече. программа. 6.32—«Ужара» радиостанций. 6.52—Газет обзор. 10.00—Мланде пашам интенсифицироватлыме школ. 15.15—«Мизений». 15.45 — Марла ойлаш тунемына. 15.55—Сылнымут садвечына мом ӧрва? 17.15—Рвезылык. 17.55—Увертарымаш.

ТЕАТР

РЕСПУБЛИКАНСКИЙ руш драмтеатр
«Саркофаг» — 18.
Спектакль деч вара лотерей дене модмаш эртаралтеш.
РЕСПУБЛИКАНСКИЙ курчак театр
«Любопытный слоненок»— 11, 14.

КИНО

«РОССИЯ» кинотеатр (Кугу зал)
«Мистер Индия» (1 да 2 серий)—9, 12, 15, 18. «Заколдованный доллар»—20.50.
«РОССИЯ» кинотеатр (Изи зал)
«Куда доскачет ранняя пташка»—9.30 (йоча сеанс). «Двойной капкан» (1 да 2 серий)—11, 19.30. «Эгрета из слоновой кости»—14 (йоча сеанс). «Человек-амфибия» —15.30. 17.30.
«ЭРВИЙ» кинотеатр
«Мистер Индия» (1 да 2 серий) — 9, 15, 18.05. «Интердевочка» (1 да 2 серий) — 12, 20.55.
«ОКТЯБРЬ» кинотеатр
«Стеклянный лабиринт»— 10, 16, 19.55. Кужемдыме сеанс: «Внимание: таможня», «Влюбленный мужчина»—12. «Москва-Кассиопея» — 14.20 (йоча сеанс). «Влюбленный мужчина»—18. 21.45.
«РЕКОРД» кинотеатр
«До свидания, дети» — 9. Мультфильм киносборник —10.50. «Хон Гиль Дон» — 12.20, 14.30, 16.40,17, 18.50, 20.40.
«МИР» кинотеатр
«Месть и закон» (1 да 2 серий)—10, 15.40, 20.40. «Тайна деревянного чердака»—14.20. «Короткое замыкание»—12.30, 18.20.
КИНОЛЕКТОРИЙ
«Любовь до первой крови» —16, 18.

Суд зал гыч

ЛӰДЫКШӦ ЕҤ

ЙОШКАР-ОЛАШТЕ шочынкушшо Александр Загайновлан 28 ий темын Тышеч латиктыжым тудо тӱрлӧ преступленийым ыштымылан колонийыште шинчен. 1988 ий шыжым эрыкыш лекмек, пашаш пураш вашкен огыл, шкеж гаяк шинчен лекше-влак дене аракам лӧкен илен. Туберкулез деч эмлаш санаторийыш колтеныт. Туштыжат радамым пудыртылын, аракам кычалын, вара лектын куржын. Йошкар-Олаш пӧртылмеҥ, тошто кышажымак тошкен.

Кодшо ий тӱҥалтыште машина дене кудалше Филиным шогалтен, кӱзӧ дене лӱдыктылын, аракам йодын. Филин машинаж гыч лектын шуктен.

Кеҥеж кастене Загайнов ола мучко йӱшӧ вуя перныл коштын. Пелйӱд лишан кӱртньӧ корно вокзал деке кум йолташыж дене мием лектын. Адакат машинам шогалтеныт, водительым Оршанка шоссе марте намиен кодаш йодыныт. Машинан озаже йодмыштым шуктен. Пассажирвлак Жуковский урем марте корным шуяш йодыныт. Загайнов адакат кӱзым луктын, лӱдыктылын, шофер деч аракам ячен, 250 теҥгеаш магнитофоным, кассета-влакым, кок кленча аракам да молымат—чылаже 293 теҥгеаш погым солалтен. Тудо тиде йӱдымак кучалтын.

Шукерте огыл Загайновлан калык суд куд ий пеҥгыде режиман колонийыште шинчыкташ приговорым луктын. Улшо погыжым конфисковатлыме.

Л. КУГЕРГИН,
Йошкар-Оласе прокурорын заместительже.

Шыргыжалына мо вара?

— Салам лийже, Иван Петрович! Могайрак тазалыкда?

— Операций деч вара пале лиеш, Петр Иванович.

* * *

— Николай Петрович, Тендан дек мотор ӱдырамаш толын. Йытыра кап-кылан, шара шинчан, ошалге ӱпан. Шке паша шотышто манеш.

— Шола шӱргӧ начкаштыже шочмо пале уло?

— Уло. Тудыжо чурийжым эшеат чот сӧрастара.

— Таче мыйын паша гычко уло манын, каласе.

— Николай Петрович, тыгай моторым мутланыде колташ сулык...

— Тиде мыйын ватем. Оксам йодаш толын. Раш?

* * *

— Галюш, молан тый мариетын фамилийжым ынет нал?

— Ик фамилий дене да эше ик пачерыште кажне орадыжат илен кертеш.

* * *

— Кузе каналтышыч?

— Моткоч сайын. Ик француз ӱдыр дене палыме лийым.

— А кузе мутланендаже?

— Сӱрет дене. Подылаш темлем — стаканым сӱретлем. Тудо танцеватлынеже — фигуркым сӱретла. А ик гана кроватьым сӱретлыш...

— Ну, мо?

— Мый кызытат умылен ом керт: кушеч тудо мебельный фабрикыште пашам ыштымем пален налын?

В. ГЕРАСИМОВ.

Редактор В. А. МАТЮШЕВ.

Редакцийын адресше:
424000, Йошкар-Ола, СССР Вооруженный Вийын 70-шо идалыкше урем, 20
Талукышто 300 номер лектеш.
Тираж 17566.
Газетын индексше 52710

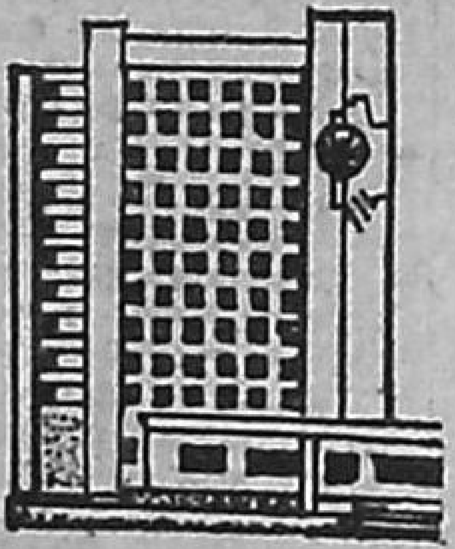

Телефон-влак:
Редактор — 5-08-40
Заместитель-влак — 5-25-36, 5-39-26
Приемный — 5-37-91
Ответственный секретарь — 5-35-73
Заместитель-влак — 5-39-36

ОТДЕЛ-ВЛАК:
Партийный илыш — 5-53-18
Идеологический — 5-54-34
Промышленность, строительство да транспорт — 5-54-89
Аграрный — 5-29-77
Совет паша да быт — 5-42-22
Культура, литература да искусство — 5-08-64

Информаций да письма — 5-39-19, 5-43-72
Кусарыше — 5-39-55.
Увертарымаш — 5-39-44
Газетын собкоржо-влак:
У Торъялыште — 9-15-19,
Моркышто — 9-16-86
Звениговышто — 9-22-83,
Оршанкыште — 2-17-38.

Марий АССР Госкомиздатын республиканский полиграфическо-редакционный объединенийже
424700, Йошкар-Ола, Комсомольский урем, 112.
Э—00431. Заказ 0052.